Anni Lehtikankare, Anni Putila

Tiedosta turvaa

Opas varhaiskasvatuksen sosionomeille perheiden tukemiseen lapsen seksuaalikasvatuksessa

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosionomi (AMK)

Sosiaalialan tutkinto-ohjelma

Opinnäytetyö

23.1.2025

Tiivistelmä

Tekijät:	Anni Lehtikankare, Anni Putila
Otsikko:	Tiedosta turvaa – Opas varhaiskasvatuksen sosionomeille perheiden tukemiseen lapsen seksuaalikasvatuksessa
Sivumäärä:	36 sivua + 1 liite
Aika:	23.1.2025
Tutkinto:	Sosionomi (AMK)
Tutkinto-ohjelma:	Sosiaalialan tutkinto-ohjelma
Ohjaaja:	Lehtori, Taina Konttinen

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tuottaa opas varhaiskasvatuksen sosionomeille perheiden tukemiseksi varhaiskasvatus ikäisen lapsen seksuaalikasvatuksessa. Yhteistyökumppanina ja opinnäytetyön tilaajana on Pelastakaa Lapset Ry:n CSAPE-hanke (Child Sexual Abuse Prevention and Education). Opas sisältää tietoa seksuaalisuuteen liittyvistä teemoista ja käsitteistä sekä käytännön vinkkejä perheiden tukemiseen ja seksuaalikasvatuksen puheeksiottoon. Oppaan sisällöt pohjautuvat opinnäytetyön tietoperustaan sekä yhteistyökumppanilta saatuihin toiveisiin ja palautteisiin. Oppaan tavoitteena on tukea varhaiskasvatuksen sosionomeja perheiden kanssa tehtävässä työssä.

Opas jaetaan yhteistyökumppanille ja se on heidän käytettävissä sähköisessä sekä tulostettavassa muodossa. Tarkoituksena oli luoda tiivis, helppolukuinen ja selkokielinen opas, jotta ammattilaiset, joilla ei ole aikaisempaa kokemusta aiheesta pystyvät lukemaan ja hyödyntämään opasta. Tavoitteenamme on, että opas vähentää lapsen seksuaalikasvatusta koskevaa stigmaa ja lisää ammattilaisten tietoisuutta aiheesta. Opas tulee tarpeeseen, sillä vaikka seksuaalikasvatus oppaita on tehty, vastaavaa opasta varhaiskasvatuksen sosionomeille perheiden tukemiseksi ei ole tarjolla.

Opinnäytetyö on toiminnallinen opinnäytetyö. Se koostuu tietoperustasta sekä toiminnallisesta osuudesta, eli oppaasta. Opinnäytetyön tietoperusta käsittelee lapsen seksuaalisuutta ja sen monia käsitteitä, lapsen seksuaalista kehitystä, sosionomin roolia sekä perheiden tukemista. Opinnäytetyön toiminnallinen osuus sisältää käytännön vinkkejä ja ideoita perheiden tukemiseen sekä oman ammatillisuuden reflektoimiseen.

Avainsanat: seksuaalisuus, seksuaalikasvatus, perheiden tukeminen

---

Tämän opinnäytetyön alkuperä on tarkastettu Turnitin Originality Check -ohjelmalla.

Abstract

Authors:	Anni Lehtikankare & Anni Putila
Title:	Safety Through Awareness – Guide for Social Services Professionals in Early Childhood Education and Care
Number of Pages:	36 pages + 1 appendix
Date:	23 January 2025
Degree:	Bachelor of Social Services
Degree Programme:	Social Services
Instructor:	Taina Konttinen, Senior Lecturer

The topic of our thesis is how a social services professional specializing in early childhood education can support families in sexuality education of children. The working life partner of the thesis is Save The Children Finland's CSAPE project (Child Sexual Abuse Prevention and Education). The purpose of this thesis is to create a guide for social services professionals specializing in early childhood education. The guide contains information on themes and concepts related to sexuality, as well as practical tips for supporting families and how to initiate conversations on the topic. The content of the guide is based on the theoretical framework of the thesis and on the wishes and feedback received from the working life partner. The aim of the guide is to support social services professionals in their work with families.

The guide will be shared with the working life partner, and it will be available in both electronic and printable forms. The goal was to create a concise and easy-to-read guide so that professionals without prior experience in the topic can read it and use it effectively. The goal of the guide is to reduce the stigma surrounding the topic of children's sexuality education and to support the discussion of the topic with families. The guide is necessary because, although there are sexuality education guides available, there are no similar guides specifically made for early childhood social service professionals to support families.

The thesis is a practice-based thesis, consisting of both a theoretical section and a practical section, which is the guide. The theoretical part of the thesis discusses children's sexuality and its various concepts, children's sexual development, the role of social services professionals, and supporting families.

Keywords: sexuality, sexuality education, supporting families

The originality of this thesis has been checked using Turnitin Originality Check service.

Sisällys

1 Johdanto 1

2 Yhteistyökumppanin esittely 2

3 Varhaiskasvatuksen sosionomi ja perheet 3

3.1 Varhaiskasvatuksen sosionomi 3
3.2 Perheiden tukeminen 4

4 Seksuaalisuus ja seksuaalioikeudet 5

4.1 Seksuaalisuus 5
4.2 Seksuaalikasvatus 6
4.2.1 Seksuaalikasvatuksen seitsemän piirrettä 8
4.3 Lapsen seksuaalioikeudet 9
4.4 Turvataitokasvatus 9

5 Lapsen seksuaalinen kehitys ikävaiheittain 10

5.1 Seksuaalinen kehitys 0–1-vuotiaana 10
5.2 Seksuaalinen kehitys 2–3-vuotiaana 12
5.3 Seksuaalinen kehitys 4–5-vuotiaana 14
5.4 Seksuaalinen kehitys 6-vuotiaana 15

6 Lapsen osallisuus ja positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa ja seksuaalikasvatuksessa 17

6.1 Lapsen osallisuus osana seksuaalikasvatusta 17
6.2 Mikä minussa on hyvää? Voimavaralähtöinen työskentely 18

7 Varhaiskasvatuksen sosionomin rooli perheiden tukemisessa lapsen seksuaalikasvatuksessa 19

8 Opinnäytetyön toteutus 21

8.1 Toiminnallinen opinnäytetyö 21
8.2 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet 22
8.3 Opinnäytetyön tietoperusta ja aineistojen valinta 23

9 Opinnäytetyön tuotos 24

9.1 Oppaan aloitus ja suunnitteluvaihe 24
9.2 Oppaan toteutus ja sisältö 25
9.3 Viimeistely ja valmis opas 27

10 Pohdinta 28

10.1 Oma työskentely 28
10.2 Eettisyys ja luotettavuus 29
10.3 Oppaan jatkokehittämisehdotukset ja hyödyntäminen 30

Lähteet 31

Liitteet

Liite 1. Tiedosta turvaa. Opas varhaiskasvatuksen sosionomeille perheiden tukemiseen lapsen seksuaalikasvatuksessa

1 Johdanto

Lapset ovat nykyhetken globalisoitumisen ja internetin käytön lisääntymisen myötä yhä alttiimpia väkivalta- ja ahdistelukokemuksille (Lajunen ym. 2012: 18). Myös kouluterveyskyselyiden mukaan lasten ja nuorten kokema seksuaalinen häirintä on yleistynyt (Virrankari & Leemann 2022: 1). Lapsien kokema seksuaaliväkivalta ei välttämättä näy tilastoissa, koska lapset eivät kerro siitä aikuisille. Pelastakaa Lapset Ry:n tekemän selvityksen lasten ja nuorten kokemasta seksuaalisesta häirinnästä ja siitä johtuvasta kiusaamisesta digitaalisessa mediassa mukaan lähes 50 % tytöistä ja yli 20 % pojista ei kertoisi aikuiselle heitä kohtaan tapahtuneesta seksuaalisesta häirinnästä. Selvityksen mukaan syy tähän on se, että lapset ja nuoret kokevat häpeää. (Pelastakaa Lapset Ry 2018: 23.) Lasten tulisi jo varhaislapsuudessa oppia omista oikeuksistaan pysyä fyysisesti koskemattomina ja turvassa, sekä oppia kääntymään turvallisen aikuisen puoleen uhkaavissa tilanteissa. Hyvä Terveys digilehdessä julkaistussa artikkelissa ”Uimapukusääntö ei riitä – puhu lapselle pimpistä ja pippelistä, niin suojelet häntä seksuaaliväkivallalta” esitetään, että tieto on keino suojella lasta ja kun lapsi osaa tunnistaa seksuaaliväkivallan hän osaa puhua siitä ilman häpeää. Artikkelin mukaan aikuisen tulee puhua lapselle kehonosista niiden oikeilla nimillä, jotta hän ei estä lapsen oppimista ja oikeaa keskustelua. (Arosilta 2019.)

Lapset tarvitsevat seksuaalikasvatusta itsetunnon ja myönteisen kehonkuvan muodostamiseen. Lasten seksuaalikehitystä, seksuaaliterveyttä, oikeuksia sekä turvallisuutta tulee suojella ja seksuaalikasvatuksen avulla lapset voivat oppia tunnistamaan haitalliset ympäristöt sekä esimerkiksi seksuaaliväkivallan uhan. Pienten lasten seksuaalikasvatuksesta käytetään myös termiä kehotunnekasvatus. Lasten seksuaalikasvatus eli kehotunnekasvatus voi olla esimerkiksi kysymyksiin vastaamista sekä oman ja toisten kehojen arvostamista. (Cacciatore & Porras & Kalland 2019: 166–167, 169.) Haluamme kuitenkin tässä opinnäytetyössä päästä seksuaalikasvatus-sanan stigmasta irti ja siksi käytämme sitä kehotunnekasvatuksen sijaan.

Opinnäytetyö on toiminnallinen opinnäytetyö ja se koostuu teoriaosuudesta sekä toiminnallisesta osuudesta, eli oppaasta. Opinnäytetyön teoriaosuudessa esitellään lapsen seksuaalisuuteen liittyviä teemoja, seksuaalikasvatusta sekä sosionomin roolia ja perheiden tukemista. Oppaan sisältö perustuu opinnäytetyön kirjalliseen osuuteen sekä palautteeseen ja toiveisiin, joita yhteistyökumppanin kanssa käytävien keskusteluiden

aikana tuli esille. Opinnäytetyön tarkoituksena oli kehittää opas varhaiskasvatuksen sosionomeille, jonka avulla he voivat tukea perheitä lasten seksuaalikasvatuksessa. Idea seksuaalikasvatus aiheeseen syntyi, kun osallistuimme Pelastakaa Lapset CSAPE-hankkeen (Child Sexual Abuse Prevention and Education) luennolle seksuaalikasvatuksesta. Koimme aiheen tärkeäksi ja pohdimme, olisiko seksuaalikasvatus opas hyödyllinen ja mistä näkökulmasta lähtisimme rakentamaan opasta. Aiheesta on aikaisemmin kehitetty oppaita, mutta halusimme ottaa näkökulmaksi erityisesti varhaiskasvatuksen sosionomit, ja sen kuinka he voivat tukea perheitä ja huoltajia lapsen seksuaalikasvatuksessa. Väestöliiton tekemän Laseke-tutkimuksen mukaan varhaiskasvatusalan ammattilaisilla on suuri tarve tiedolle, tuelle sekä materiaaleille liittyen lasten seksuaalikasvatukseen. Ammattilaiset totesivat, että seksuaalikasvatusaihetta käsitellään liian vähän ja tämän takia se saattaa herättää epävarmuutta ja hämmennystä. Tiedonpuute voi johtaa siihen, ettei lasten seksuaalikasvatus ole laadukasta ja tasa-arvoista. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 32.)

Varhaiskasvatuksen ammattilaisten ammattitaidolle on tarvetta, sillä Laseke-tutkimuksessa nousi myös ilmi, että kodeissa kaivataan tietoa ja malleja seksuaalikasvatukseen liittyen. Perheet voivat kokea lasten seksuaalisuuden hämmentäväksi, eivätkä he välttämättä osaa suhtautua siihen. Perheet kokevat kuitenkin seksuaalikasvatuksen varhaiskasvatuksessa tärkeänä ja 98 % perheistä kannattaa väitettä ”Lasten seksuaalisuus on positiivista ja luonnollista” sekä 76 % perheistä kannattaa väitettä ”Jos lasten seksuaalikasvatus aloitetaan vasta koulussa, se on liian myöhään”. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 35–36.) Perheet ovat isossa osassa lapsen seksuaalikasvatusta, mutta jos ne eivät tiedä aiheesta tarpeeksi tai osaa ottaa asioita esille, voivat he kokea seksuaalikasvattamisen hankalana ja epämukavana (Breuner & Mattson 2016: 5).

2 Yhteistyökumppanin esittely

Teemme oppaan yhteistyönä Pelastakaa lapset CSAPE- hankkeen (Child Sexual Abuse Prevention and Education) kanssa. Hanke toteutetaan vuosina 2022–2024. Se on EU:n sisäisen turvallisuuden rahaston rahoittama kansainvälinen yhteistyöprojekti. Tavoitteena on tarjota lapsille sekä nuorille ikätasoista tietoa sekä taitoa, jotka auttavat suojelemaan itseään ja muita ympärillä olevia ihmisiä seksuaaliväkivallalta. Hankkeessa painotetaan varhaiskasvatus iässä annettua seksuaalikasvatusta ja sen merkitystä. Tämän avulla pyritään vähentämään seksuaaliväkivallan riskiä. Hanke tarjoaa myös apua nuorille, joiden seksuaaliset ajatukset kohdistuvat lapsiin. (Pelastakaa lapset Ry.)

CSAPE hankkeen keskeisenä tavoitteena on turvallisemman ympäristön luominen vaikeille keskustelun aiheille kuten lapsikohteisista ajatuksista puhumiselle. Kun tämä ongelma havaitaan, siihen voidaan myös puuttua ajoissa ja voidaan hakea henkilölle apua. Hanke tarjoaa myös monenlaiselle ammattilaiselle koulutusmateriaaleja, jotka auttavat tunnistamaan ja puuttumaan ilmiöön ajoissa. Lisäksi hanke on tuottanut materiaalia sekä vanhemmille että lapsille, mikä edesauttaa aiheen käsittelyä avoimemmin ja turvallisemmin. (Pelastakaa lapset Ry.)

Tähän teemaan halusimmekin tarttua ja luoda varhaiskasvatuksen sosionomeille oppaan, Tiedosta turvaa – Opas varhaiskasvatuksen sosionomeille perheiden tukemiseen lapsen seksuaalikasvatuksessa. Opas on tuotettu CSAPE-hankkeen käyttöön ja heidän hyödynnettäväksi. Opas tarjoaa sosionomeille informaatiota lapsen seksuaalikasvatuksesta, mutta etenkin siitä, miten vanhempia ja huoltajia voidaan tukea lapsen seksuaalikasvatuksessa.

3 Varhaiskasvatuksen sosionomi ja perheet

3.1 Varhaiskasvatuksen sosionomi

Varhaiskasvatuksen sosionomin työnkuva on monipuolinen ja käsittää monta erilaista teemaa allensa. Varhaiskasvatuksen sosionomi keskittyy lasten ja perheiden kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ja osallisuuden tukemiseen. Varhaiskasvatuksen sosionomin erityisosaaminen on vastata lapsiryhmän kasvatuksesta ja opetuksesta sosiaalipedagogisin toimin. Sosiaalipedagogiikkaan kuuluu suunnittelun, toteutuksen, dokumentoinnin ja arvioinnin lisäksi myös lasten vuorovaikutuksen ja osallisuuden tukeminen. Sosionomi on myös vastuussa lasten vertaissuhteiden vahvistamisesta sekä syrjäytymisen ja kiusaamisen ehkäisystä. (Talentia.)

Sosionomin roolia ja osaamista on pohdittu osana varhaiskasvatusta jo useampi vuosikymmen. On havaittu, että ilman sosionomia varhaiskasvatusryhmässä ei ole erityistä perhetyön asiantuntijaa. Perheiden kanssa tehtävä työ on myös keskeinen osa varhaiskasvatuksen sosionomin osaamista. Varhaiskasvatuksen sosionomi tunnistaa ja arvioi lasten ja perheiden hyvinvointiin liittyviä riskitekijöitä ja tarjoaa kohdennettua tukea perheille. Hänen asiantuntijuutensa perhetyön ja lastensuojelun näkökulmasta edistää perheiden hyvinvointia ja vahvistaa heidän osallisuuttaan. (Tast 2005: 20.)

Myös monialainen yhteistyö on oleellinen osa sosionomin työtä. Hän toimii linkkinä varhaiskasvatuksen-, sosiaali-, ja terveydenhuoltopalveluiden välillä. Hän varmistaa, että yhteisön toimintakulttuuri tukee lasten hyvinvointia. Erityistä huomiota kaipaavat erilaisista kulttuuritaustoista olevat asiakkaat ja heidän osallisuutensa tukeminen varhaiskasvatusympäristössä. On tärkeää, että jokainen lapsi, vanhemmat ja perhe tulevat kuulluksi ja huomioiduksi. (Talentia.) Varhaiskasvatuksen sosionomin työssä korostuu myös eettinen osaaminen sekä tutkimuksellinen kehittämis- ja innovointityö. Näiden taitojen avulla sosionomi saa tuettua lapsia ja perheitä aktiivisiksi toimijoiksi yhteisössä sekä ehkäisemään syrjäytymistä. (Talentia.)

Varhaiskasvatuksen sosionomin kelpoisuusvaatimukset on määritelty varhaiskasvatuslaissa, sen mukaan kelpoisuusvaatimuksena varhaiskasvatuksen sosionomin työtehtäviin on oltava vähintään sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto. Opinnoissa on täytynyt käydä vähintään 60 opintopisteen laajuiset opinnot, jotka ovat suuntautuneet sosiaalipedagogiikkaan sekä varhaiskasvatukseen. Kelpoisuusvaatimuksiin sisältyy myös sosionomin opinnot, jota on täydennetty edellä mainituilla opinnoilla. Tämä kelpoisuus varmistaa, että sosionomeilla on tarvittava tietotaito lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen ja hyvinvoinnin tukemisessa. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018 § 27.)

Huhtikuussa vuonna 2023 on laadittu lista sosionomikoulutuksen kompetensseista, johon sisältyy sosionomin eettinen osaaminen, sosiaalialan asiakastyön sekä sosiaalialan palvelujärjestelmän osaaminen, yhteiskuntaosaaminen, kehittämis- ja innovaatio-osaaminen ja työyhteisö-, johtamis- ja yrittäjyysosaaminen (SOAMK 2023).

3.2 Perheiden tukeminen

Perheiden tukeminen on keskeinen osa varhaiskasvatuksen sosionomin työnkuvaa. Seksuaalikasvatus kontekstissa perheillä voi olla erilaisia ennakko-oletuksia tai asenteita lapsen seksuaalikasvatusta kohtaan. Kanadassa tehdyssä tutkimuksessa varhaiskasvatuksen ammattilaisten kokemuksista liittyen seksuaalikasvatukseen, vastaukset osoittavat, että varhaiskasvatuksen ammattilaiset ovat huolissaan etenkin vanhempien reaktioista seksuaalikasvatukseen, mikä saattaa estää avointa keskustelua vanhempien ja ammattilaisten välillä tai aikuisen ja lapsen välillä. (Balter & Rhijn & Davies 2018: 39).

Eri taustoista tulevia perheitä on yhtä tärkeää kunnioittaa. Kulttuuriset arvot ja uskomukset voivat olla hyvin erilaiset perinteiseen pohjoismaiseen malliin nähden. On tärkeää

tarjota tietoa ja taitoa perheille lapsen seksuaalikasvatuksesta ja kertoa, miksi seksuaalikasvatus on tärkeää. Tutkimus osoittaa, että lapsille tulisi opettaa omasta kehostaan, sukupuolestaan ja hyväksikäytön ennaltaehkäisystä. (Balter ym. 2018). Tähän myös työelämän yhteistyökumppanimme vastaa hankkeellaan.

Jos vanhemmat vastustavat seksuaalikasvatusta, on tärkeää korostaa, että seksuaalikasvatuksen antamisesta lapsille on kirjattu esimerkiksi varhaiskasvatussuunnitelmaan sekä erilaisiin sopimuksiin. Seksuaalikasvatus on lapsen kehitykselle ja hyvinvoinnille tärkeää. Seksuaalioikeudet käsittelevät teemoja, jotka auttavat lapsia ymmärtämään omaa identiteettiään ja kunnioittamaan muiden oikeuksia. Lisäksi on tärkeää, että lapset saavat tietoa sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta, jotta he voivat kasvaa hyväksyvässä ja inklusiivisemmassa ympäristössä. Seksuaalikasvatuksen avulla voidaan estää syrjintää ja kiusaamista, mikä on erityisen tärkeää lapsille, jotka poikkeavat vallitsevista normeista tai ovat tavanomaisesta kehityksestä poikkeavia. (Pelastakaa lapset Ry).

Sosionomeilla on tässä asiassa keskeinen rooli. He voivat edistää avointa keskustelua seksuaalisuuden teemoista, luoden turvallisen tilan, jossa lapset voivat tutustua omaan identiteettiinsä. Vaikka vanhempien huolet ja asenteet ovat ymmärrettäviä, seksuaalikasvatus ei vastaa nuorille annettua seksuaalikasvatusta, vaan se tarjoaa lapsille valmiuksia toimia maailmassa, jossa voi törmätä erilaisiin ongelmiin.

4 Seksuaalisuus ja seksuaalioikeudet

Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys syventyy kattavasti 0–6-vuotiaiden lasten seksuaalisuuteen ja siihen liittyvään kasvatukseen. Viitekehyksessä tarkastellaan seksuaalisuuden käsitettä laajasti sekä läpikäydään seksuaalisuuden kehitystä eri ikävaiheissa, sekä sitä, miten se ilmenee ja etenee tyypillisesti lasten käyttäytymisessä. Mukana on myös erilaisia teorioita, jotka tukevat lasten seksuaalikasvatusta.

4.1 Seksuaalisuus

Seksuaalisuus on laaja käsite ja sille löytyy useampi virallinen määritelmä, jolloin voidaan ajatella, ettei se ole yksiselitteinen termi. Maailman terveysjärjestö WHO määrittelee seksuaalisuuden luonnollisena osana ihmisen kehitystä. Seksuaalisuus kattaa useita eri osa-alueita, kuten seksuaalisen suuntautumisen, sukupuolen ja sen, miten ihminen ko-

kee itsensä ja ympäröivän maailman. Se on olennainen osa ihmisyyttä ja kuuluu jokaiselle ikää katsomatta. Seksuaalisuus ei pelkästään rajoitu seksuaaliseen toimintaan tai käyttäytymiseen, vaan siihen vaikuttaa niin fyysiset, sosiaaliset että psykologiset tekijät. Ihminen ei kuitenkaan aina koe tai ilmennä näitä kaikkia ulottuvuuksia. Seksuaalisuus on yksilöllinen ja monimuotoinen ilmiö, joka voi muuttua ja kehittyä eri elämäntilanteiden ja olosuhteiden myötä. (WHO & BZgA 2010: 16.)

Seksuaalisuus on olennainen osa ihmisyyttä jokaisessa elämänvaiheessa. Se alkaa kehittyä jo hyvin varhain lapsena ja jatkaa muotoutumista läpi elämän. Vaikka seksuaalisuus on läsnä jo lapsuudessa, on hyvä ymmärtää sen ilmenevän eri tavoin vanhemmalla iällä, nuoruudesta eteenpäin. Lapsen seksuaalisuus keskittyy lähinnä tunteiden ja kehon tutkimiseen, kehon toiminnan ihmettelyyn sekä mielihyvän ja sosiaalisten normien opetteluun. (Hyvä kysymys 2018b.) Nuorilla ja aikuisilla seksuaalisuuteen liittyy usein seksuaaliset ajatukset, fantasiat ja kokemukset. Lapsen seksuaalisuus ei kuitenkaan sisällä näitä aikuisille tyypillisiä piirteitä. (WHO & BZgA 2010: 16.)

Usein seksuaalisuudesta puhuttaessa, ihmiset yhdistävät sanan seksiin. Lapsen seksuaalisuutta käsiteltäessä onkin tärkeää tiedostaa, ettei ne ole sama asia. (Kurtuncu & Akhan & Tanir & Yildiz 2015: 208). Lyhyesti kerrottuna, seksi tarkoittaa tekoja ja toimintaa, mutta seksuaalisuus on ihmisen ominaisuus (Bildjuschkin 2022).

4.2 Seksuaalikasvatus

Maailman terveysjärjestö WHO:n Euroopan seksuaalikasvatuksen standardien mukaan seksuaalikasvatus on seksuaalisuuden ulottuvuuksien, kuten sosiaalisten, fyysisten, vuorovaikutteisten ja kognitiivisten ulottuvuuksien oppimista ja omaksumista (WHO & BZgA 2010: 19). Bildjuschkin ja Ruuhilahti taas määrittelee seksuaalikasvatuksen yläkäsitteeksi, jonka alle sijoittuu seksuaalineuvonta, seksuaaliopetus ja seksuaalivalistus. Seksuaalineuvonalla tarkoitetaan pienessä ryhmässä tai kahden kesken tapahtuvaa neuvontaa, seksuaaliopetuksella tarkoitetaan luokkien ja ryhmien opettamista, kun taas seksuaalivalistuksella tarkoitetaan suuremmille ryhmille jaettavaa tietoa ja opetusta. (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008: 16–17.)

WHO:n standardien mukaan viime vuosikymmenien aikana tapahtuneet muutokset ovat lisänneet tarvetta seksuaalikasvatukseen. Muutoksia on esimerkiksi globalisaatio, internetin ja sosiaalisen median käytön ja saatavuuden kasvaminen sekä lisääntynyt huoli lasten ja nuorten seksuaalisesta hyväksikäytöstä. (WHO & BZgA 2010: 7.) CSAPE:n

seksuaalikasvatuksen materiaalipaketin mukaan lapsille annettava seksuaalikasvatus ennaltaehkäisee lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa antamalla lapselle tietoja rajoista, suostumuksesta ja turvataidoista. Näiden taitojen avulla he pystyvät paremmin tunnistamaan turvattomia tilanteita sekä suojautumaan seksuaaliväkivallalta. (CSAPE: 154.) Tämän vuoksi seksuaalikasvatuksen antaminen varhaisessa lapsuudessa on tärkeää lasten turvallisuuden kannalta.

Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on suojella ja tukea lasten ja nuorten seksuaalista kehitystä. Seksuaalikasvatuksen avulla lapset oppivat myös ymmärtämään seksuaalisuutta ja seksuaaliterveyttä sekä sitä, kuinka luoda ja ylläpitää turvallisia suhteita ja nauttia seksuaalisuudesta niin fyysisesti kuin emotionaalisesti. Seksuaalikasvatuksen avulla lapset oppivat suhtautumaan avoimesti erilaisiin elämäntyyleihin ja arvoihin, erilaisiin ihmissuhteisiin sekä kunnioittamaan toisia ihmisiä sekä heidän rajojaan ja mielipiteitään. He myös oppivat ihmiskehoista, sen kehityksestä ja toiminnoista. (WHO & BZgA 2010: 19, 28.) Seksuaalikasvatus on erityisen tärkeää lapsille ja nuorille sillä, oikea tieto voi mahdollistaa omien rajojen asettamisen ja niiden puolustamisen sekä muiden rajojen kunnioittamisen. Saatavilla oleva tieto ja tuki voi myös vähentää ahdistuneisuutta ja paineita, jotka liittyvät seksuaalisuuteen (Väestöliitto 2019: 18–19.)

Seksuaalikasvatuksen antamiseen sitoo ja sitä ohjaa varhaiskasvatussuunnitelma sekä perusopetuksen opetussuunnitelma. Varhaiskasvatussuunnitelmassa mainitaan, että lasta tulee ohjata kunnioittamaan sekä suojelemaan niin omaa kehoa kuin myös toisten kehoja. Varhaiskasvatussuunnitelmassa mainitaan myös, että lasten ikätasoista kiinnostusta seksuaalisuuteen ja ihmiskehoon tulee ohjata kunnioittavasti. (Opetushallitus 2022: 28, 53.) Perusopetuksen opetussuunnitelma mainitsee, että opetuksen sisällöissä on otettava huomioon ja käsitellä seksuaalista kehitystä ja lisääntymistä ikätason mukaisesti sekä harjoitellaan tunnistamaan omia tarpeita, arvoja ja ajatuksia (Opetushallitus 2014: 241). Seksuaalikasvatuksen antamiseen ohjaa myös Lanzaroten sopimus sekä seksuaalioikeudet. Lanzaroten sopimus on Euroopan neuvoston laatima sopimus lasten suojelemisesta seksuaaliväkivaltaa vastaan. Sen tarkoituksena on estää ja torjua lasten seksuaalista hyväksikäyttöä, suojella sen uhriksi joutuneita lapsia sekä edistää yhteistyötä sen torjumiseksi. Lanzaroten sopimuksen jokaisen osapuolen tulee varmistaa, että lapset saavat ikä- ja kehitystason mukaista tietoa seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja sen riskeistä, sekä keinoista suojautua niiltä. (Council of Europe 2012: 13, 16.) Myös seksuaalioikeudet sitovat seksuaalikasvattamiseen. Seksuaalioikeuksien mukaan jokaisella yksilöllä on oikeus tiedon saamiseen seksuaalisuudesta sekä oikeus suojella itseään sekä tulla suojelluksi. (Väestöliitto 2019: 4–6.) Seksuaalikasvatus mahdollistaa nämä

asiat, sillä se mahdollistaa tiedon antamisen, joka johtaa siihen, että yksilö osaa suojella itseään ja tunnistaa esimerkiksi häneen kohdistuvaa hälyttävää käytöstä.

4.2.1 Seksuaalikasvatuksen seitsemän piirrettä

WHO:n Euroopan seksuaalikasvatuksen standardeissa listatut seitsemän seksuaalikasvatuksen piirrettä kuvaa kattavasti, millaista onnistunut seksuaalikasvatus on. Ensimmäisen piirteen mukaan seksuaalikasvatuksessa on tärkeää ottaa oppijat jatkuvasti ja järjestelmällisesti mukaan niin, että he ovat aktiivisesti mukana parantamassa, toteuttamassa ja arvioimassa seksuaalikasvatusta, eivätkä vain mukana passiivisessa roolissa. Tämä takaa sen, että seksuaalikasvatus on tarvelähtöistä, eli se vastaa lasten ja nuorten tarpeita sekä kiinnostuksen kohteita. Tarvelähtöisyyden lisäksi seksuaalikasvatuksen tulee olla tilannelähtöistä. Sen tulee olla yhteydessä oppijoiden sen hetkiseen ympäristöön ja kokemuksiin. Oppijoiden tarpeeseen tulee kiinnittää huomiota, kuten myös yksilöiden sosiaaliseen ja kulttuuriseen taustaan, ikään ja kehitysvaiheeseen sekä sukupuoleen ja valmiuksiin. (WHO & BZgA 2010: 30–31.)

Tärkeä seksuaalikasvatuksen piirre on jatkuvuus. Seksuaalikasvatuksen tulee olla jatkuvaa, elinikäistä ja sen tulee vastata oppijan sen hetkistä elämäntilannetta. Sen tulee olla myös ikään- ja kehitystasoon sopivaa. Samoja aiheita ja teemoja käydään jatkuvasti läpi ja niihin liittyviä tietoja ja yksityiskohtia opetetaan oppijan iän ja kehitysvaiheen mukaan. Seksuaalikasvatuksen piirteissä on myös mainittu, että seksuaalikasvatusta tulee mukauttaa sukupuolen mukaan. Tällä varmistetaan, että jokaisen tarpeet ja mahdolliset huolenaiheet sekä erilaiset oppimistavat ja tavat käsitellä seksuaalisutta otetaan huomioon. (WHO & BZgA 2010: 31.)

Yksi seksuaalikasvatuksen piirteistä on interaktiivisuus. Seksuaalikasvatusta tulee antaa interaktiivisella tavalla. Lapset tulee nähdä seksuaalikasvatukseen osallistuvina yhteistyökumppaneina, joiden kokemukset, tarpeet ja toiveet otetaan huomioon. Interaktiivisuus tarkoittaa myös sitä, että opetuksessa voidaan käyttää erilaisia menetelmiä, kuten musiikkia tai draamaa. (WHO & BZgA 2010: 30.)

Seksuaalikasvatuksen piirteisiin kuuluu myös monialainen työskentely. Varhaiskasvatuksessa ja koulussa tehtävää seksuaalikasvatusta voidaan laajentaa esimerkiksi tekemällä yhteistyötä muiden palveluiden kanssa. Ammattilaisten kanssa tehtävän yhteistyön lisäksi seksuaalikasvatuksen piirteisiin kuuluu se, että seksuaalikasvatusta anne-

taan yhteistyössä vanhempien ja yhteisön kanssa. Vanhemmille tiedotetaan seksuaalikasvatuksesta ja heille annetaan mahdollisuus esittää toiveita ja kertomaan mielipiteitä. (WHO & BZgA 2010: 31.)

4.3 Lapsen seksuaalioikeudet

Seksuaalioikeudet ovat ihmisoikeuksia, joten niiden toteutuminen on tärkeä osa ihmisyyttä ja elämää (Bildjuschkin 2015: 10). IPPF määrittelee seksuaalioikeus julistuksessaan 10 seksuaalioikeutta, jotka ovat oikeus tasa-arvoon ja suojeluun, oikeus osallistumiseen seksuaalisuudesta riippumatta, oikeus vapauteen, turvallisuuteen sekä koskemattomuuteen, oikeus yksityisyyteen, oikeus omista asioista päättämiseen, oikeus ajatuksenvapauteen sekä mielipiteen ilmaisuun, oikeus terveyteen ja seksuaaliterveyspalveluihin, oikeus tietoon, oikeus päättää omasta elämästään sekä oikeus vastuunottamiseen. (IPPF 2008: 16–21.) Seksuaalioikeuksien kautta pyritään suojelemaan jokaisen oikeutta fyysiseen koskemattomuuteen, seksuaaliseen hyvinvointiin ja turvallisuuteen sekä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen, sen tutkimiseen ja ilmaisemiseen (Klemetti & Raussi-Lehto 2016: 22).

Usein lasten seksuaalisuudesta ja seksuaalioikeuksista ei puhuta, vaikka seksuaalisuus on osa lapsen kehitystä. Lasten seksuaalioikeudet liitetään useimmiten oikeuksiksi seksuaaliseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen, todellisuudessa ne ovat paljon muutakin. Seksuaalisen koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden lisäksi lapsella on oikeus kehon seksuaalisuuden tutkimiseen. (Sipsak 2015: 143.) Aikuisella on velvollisuus opettaa lapselle häneen liittyvistä oikeuksista. Lapsella on oikeus tutustua omaan kehoonsa rauhassa ja turvallisessa ympäristössä sekä oppia mielihyvästä ja läheisyydestä. Aikuisen rooli on tukea ja olla läsnä sekä ottaa huomioon lapsen ikä- ja kehitystaso. Aikuisen on myös tärkeää luoda turvallinen yhteys lapseen, jotta väkivalta- tai kaltoinkohtelutapauksissa lapsi uskaltaa kääntyä aikuisen puoleen. (Väestöliitto 2019: 13–14.)

4.4 Turvataitokasvatus

Turvataitokasvatuksen avulla vahvistetaan lapsen tunne- ja turvataitoja, edistetään lapsen turvallista kasvua, vahvistetaan lapsen itsearvostusta ja itsetuntemusta. Turvataidot lisäävät lapsen tietoisuutta omasta kehosta ja itsemääräämisoikeudesta sekä opettavat lasta kääntymään turvallisen aikuisen puoleen pelottavassa tai ahdistavassa tilanteessa. (Lajunen & Ahl & Andell & Laakso & Ylenius-Lehtonen 2019: 11.) Turvataitojen avulla lapsi oppii, että kehoja on erilaisia ja ne kaikki ovat yhtä arvokkaita ja hyviä. Turvataitoihin

kuuluu kehon eri osiin tutustuminen ja niiden nimeäminen. Lapsi oppii mitkä ovat hänen omat yksityiset alueensa, kuka niihin saa koskea ja kenelle niitä voi näyttää. Turvataitojen avulla lapsi oppii antamaan luvan kosketukseen sekä kysymään lupaa toiselta, lapsi oppii myös tunnistamaan tilanteen, joka tuntuu pahalta ja puolustamaan itseään. (Väestöliitto 2020.)

Lapset ovat globalisoitumisen myötä aikaisempaa alttiimpia väkivallalle ja ahdistelulle, he altistuvat päivittäin väkivallalle sosiaalisen median, tiedotusvälineiden ja viihteen kautta. Lapsia seksuaalisesti hyväksikäyttävien henkilöiden on yhä helpompaa luoda yhteyksiä lapsiin internetin ja sosiaalisen median yleistymisen takia. Lasten onkin tärkeää jo varhain osata tunnistaa uhkaavat tilanteet, suojella itseään sekä tietää, että heillä on oikeus fyysiseen koskemattomuuteen. Lapsilla on myös oikeus saada tietoa siitä, milloin ja miten toista saa koskettaa. Turvataitojen oppimisen avulla lapset saavat tietoa ja keinoja itsensä suojeluun. (Lajunen ym. 2012: 18–19.)

Turvataitokasvatuksen tulee olla osallisuutta tukevaa. Tällä tarkoitetaan sitä, että lapsen ikä ja kehitystaso otetaan huomioon, kuin myös lapsen kiinnostuksen kohteet, tarpeet ja kysymykset. Vaikka lapsen osallisuutta tuetaan ja lapsi oppii turvakeinoja, vastuu lapsen hyvinvoinnista ja turvallisuudesta on aikuisella. On erittäin tärkeää, että lapsen ympärillä on turvallisia aikuisia, jotka välittävät ja pitävät huolta lapsesta. (Lajunen ym. 2019: 11–18).

5 Lapsen seksuaalinen kehitys ikävaiheittain

5.1 Seksuaalinen kehitys 0–1-vuotiaana

Seksuaalinen kehitys alkaa jo elämän varhaisessa vaiheessa. Ensimmäisen elinvuoden aikana lapsi kokee jo monia eri muutoksia ja kehitysvaiheita. (Kurtuncu ym. 2015: 208.) Lapsen ensimmäisen vuoden aikana kehitys on nopeaa ja seksuaalinen kehitys tapahtuu fyysisen, emotionaalisen ja sosiaalisen kasvun kanssa. Seksuaalinen kehitys ei tarkoita seksuaalista toimintaa, vaan se kattaa lapsen kokemuksen kehostaan, tunteistaan sekä suhteistaan muihin ja ympäristöönsä.

Alle 1-vuotiaana lapsi alkaa hiljalleen hahmottaa omaa kehoaan ja sen osia. Vaikka lapsi ei vielä tietoisesti ymmärrä seksuaalisuuttaan, hän alkaa tuntea ja kokea erilaisia aisti-

muksia, jotka ovat olennaisia kehon tuntemuksien ymmärtämisessä. Vauva tutkii kehoaan käsillään ja suullaan, ja kaikki kehon osat kiinnostavat häntä. Kehon koskettaminen tuottaa mielihyvää ja auttaa lasta itseään rauhoittumaan. (Väestöliitto 2020.)

Sensomotorinen vaihe alkaa syntymästä ja kestää noin kahden vuoden ikäiseksi. Sensomotorisessa vaiheessa lapsi tutkii maailmaa ja tutustuu esineisiin, leluihin, leikkeihin sekä opettelee käsivarsien ja käsien kontrolloimista. (Vasta 2018: 120.) Sensomotorisessa vaiheessa seksuaalikasvatusta voi tukea esimerkiksi opettamalla lapselle kehonosista ja nimeämällä ne niiden oikeilla nimillä. Näin lapsi voi kiinnostua oppimaan omasta kehostaan ja saada positiivisia kokemuksia.

Lapsen emotionaalinen kehitys on nopeaa ensimmäisen vuoden aikana. Tänä aikana lapsen tunteet, kuten ilo, kiukku ja suru, voivat vaihdella tiheästi ja voimakkaasti. Lapsi oppii vähitellen ilmaisemaan näitä tunteita monipuolisin tavoin, kuten esimerkiksi hymyilemällä, nauramalla tai itkemällä. Tämä tunteiden ilmaisu on olennainen osa lapsen seksuaalista kehitystä, sillä se kytkeytyy läheisesti kehon tuntemuksien ja vuorovaikutukseen muiden ihmisten kanssa. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 116.)

Lapsi tarvitsee kasvun ja kehityksen keskellä apua tunteidensa säätelyssä. Kasvattajien roolina on tukea lasta voimakkaiden tunteiden hallinnassa. Tämä tuki voi ilmetä monin eri tavoin, kuten lohduttamalla lasta, osoittamalla hänelle hellyyttä ja hyväksymällä lapsen tunteet sellaisina kuin ne ovat. On tärkeää, että lapselle opetetaan tunteiden sallittavuus, jotta hän ymmärtää, että kaikenlaiset tunteet ovat osa tervettä ja normaalia kehitystä. Kasvattajien tehtävänä on varmistaa, että lapsi kokee olonsa turvalliseksi ja hyväksytyksi tunteidensa kanssa. Tämä edistää lapsen kokonaisvaltaista kehitystä. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 116.)

Lapsen suhde toisiin ihmisiin kehittyy ensimmäisen vuoden aikana. Aluksi lapsi on kiinnostunut enimmäkseen tutuista ihmisistä, kuten vanhemmista, mutta vähitellen hän alkaa huomioida myös muita ihmisiä ja ympäristöään. Kiinnostus toisiin ihmisiin ja ympäristöön laajenee vähitellen, ja lapsi alkaa muodostaa käsityksiä siitä, miten ihmiset reagoivat hänen käyttäytymiseensä. (Väestöliitto 2020.)

Lapsen hyvinvointi ja terveys ovat tärkeitä ensimmäisen elinvuoden aikana, sillä ne luovat perustan lapsen tulevalle kehitykselle. Hyvinvointi rakentuu pienin askelin, ja siihen vaikuttavat muun muassa fyysinen kosketus, kehon tuntemukset ja lapsen kokemat emotionaaliset reaktiot. Lapsi saattaa muistaa esimerkiksi kivuliaan tai epämiellyttävän

kosketuksen, mikä voi vaikuttaa hänen kehonsa käsitykseen ja turvallisuuden tunteeseen. (Väestöliitto 2020.)

Lapsen seksuaalinen kehitys 0–1-vuotiaan on monivaiheinen prosessi, joka kattaa useita kehityksen osa-alueita kuten kehon tutkimisen, tunteiden ilmaisemisen ja ihmissuhteiden rakentamisen. Vanhempien ja hoitajien tehtävänä on tukea lapsen kehitystä tarjoamalla turvallinen, rakastava ja hyväksyvä ympäristö, jossa lapsi voi oppia ja kasvaa. Oikeanlainen tuki ja ohjaus ensimmäisen elinvuoden aikana luo pohjan lapsen terveelle seksuaaliselle kehitykselle ja myönteiselle kehonkuvalle.

5.2 Seksuaalinen kehitys 2–3-vuotiaana

2–3-vuotiaan seksuaalinen kehitys on erityisen merkityksellinen lapsen kehotietoisuuden, itseluottamuksen ja sosiaalisten taitojen kehittymisen kannalta. Lapsi alkaa tässä iässä oppia säätelemään pissaamista ja kakkaamista, mikä on merkittävä kehitysaskel kohti itsenäisyyttä. Tämä itsenäisyyden kokemusta vahvistava kokemus auttaa lasta tuntemaan ylpeyttä ja itseluottamusta. (Väestöliitto 2020.) Esimerkiksi onnistuneisuuden kokemukset potalla voivat lisätä ylpeyttä ja luottamusta omiin kykyihinsä. Onnistumisen ja ylpeyden tunteen seurauksena hän saattaa kosketella ja tutkia kehoaan avoimesti, mikä on normaali osa lapsen kehittyvää seksuaalisuutta (Erikson 1950, 242–244).

Piaget’n kehittelemä esioperationaalinen vaihe alkaa 2-vuotiaana ja kestää noin 7-vuotiaaseen asti. Tässä kehitysvaiheessa lapset eivät osaa vielä suorittaa kaikkia mielensisäisiä toimintoja, lapset saattavat olla egosentrisiä ja itsensä asettaminen toisen asemaan voi tuntua haastavalta. Lapsen puhe ja puheen ymmärrys kehittyy esioperationaalisessa kehitysvaiheessa. Lapselle on myös tyypillistä imitoida ympärillä olevia ihmisiä. (MacBlain 2022: 62.) Seksuaalikasvatuksen tulee olla tässä kehitysvaiheessa selkeää, konkreettista ja yksinkertaista. Lapselle tulee esittää ymmärrettäviä esimerkkejä. Piaget’n teorian avulla voidaan ymmärtää, millaisesta seksuaalikasvatuksesta eri kehitysvaiheessa olevat lapset voivat hyötyä. Teorian avulla voidaan suunnitella sopivaa seksuaalikasvatusta eri ikäryhmille.

Lapsi on myös luontevan utelias sukupuolielimistään ja saattaa vertailla kehoaan muiden lasten kehoihin, esimerkiksi päiväkodin pottahetkellä. Lapselle kehojen katselu ja vertailu on luonnollinen tapa oppia omasta ja muiden kehoista sekä niiden toiminnasta. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 75.) Lapsi voi pohdiskella ääneen kehollisia eroja, kuten mitä eroa on tyttöjen ja poikien kehoilla (Väestöliitto 2020). Lapsi oppii käyttämään kehoaan

monipuolisemmin sekä oppii, että hän on erillinen yksilö, kenellä on omat toiveet ja tarpeet. Lapsi tarvitsee tässä kehitysvaiheessa turvallisuutta ja tukea tutkiessaan ympäristöään ja omaa kehoaan. Autonomia kehittyy, kun lapsi saa tutustua turvallisesti itseensä ja ympäristöönsä, mikä vähentää häpeän ja epäilyksen tunteita. Jos taas lapsen aloitteet kielletään tai tukahdutetaan tai hän kokee jatkuvaa kritiikkiä, häpeä ja epäilyn tunteet voivat ottaa vallan. Tämä voi johtaa siihen, että lapsi alkaa epäilemään omaa pystyvyyttään ja alkaa välttelemään uusien asioiden kokeilemista, koska hän pelkää epäonnistuvansa. (Erikson 1950: 242–243.) Lapsi voi olla ylpeä omasta kehostaan, erityisesti onnistumisistaan. Hän voi myös kosketella ja tutkia kehoaan avoimesti, mikä on normaali seksuaalisuuden kehityksen vaihe. (Väestöliitto 2020.) Tällainen itsenäisyyden kokeilu ja kehotietoisuuden rakentuminen ovat tärkeitä kehitysaskelia Eriksonin esittämän autonomian ja itseluottamuksen kehityksessä (Erikson 1950: 244).

Lapsen tunteiden ja sosiaalisten taitojen kehittyminen kulkevat käsi kädessä itsenäistymisen kanssa. Tunteiden ilmaisut, kuten suukot ja halaukset tai pettymyksen purkaukset, ovat normaaleja keinoja oppia vuorovaikutusta. Lapsi voi myös haluta koskea muiden kehoja ja hakeutuu usein syliin. Sylitilanteissa lapsi saa usein mahdollisuuden tutustua ja ihmetellä ympäristöä etäältä. Tässä kehitysvaiheessa on tärkeää muistutella ja kertoa lapselle myös muiden ihmisten kehon rajoista. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 117.) Erikson korostaa teoriassaan, että lapsen kokemukset kehostaan ja autonomiasta muovaavat hänen itseluottamustaan ja -tuntoaan koko elämän ajan. Turvallinen ympäristö luo lapselle tilaa rakentaa itseluottamustaan ja kehittyä muiden rajoja kunnioittavaksi yksilöksi. (Erikson 1950: 243.)

Lapsi osoittaa näkyvästi rakkautta vanhempiinsa ja saattaa kysyä kaikenlaista, myös seksuaalisuudesta (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 119). Häpeän tunne voi ilmetä monin eri tavoin, kuten haluna piiloutua tai vetäytyä tilanteista, joissa lapsi tuntee itsensä epävarmaksi. Tämä voi näkyä esimerkiksi itkuisuutena, kiukutteluna tai muuna käyttäytymisenä, joka ilmaisee psyykkistä ylikuormitusta. (Erikson 1950, 243.) Aikuisen rooli tässä on auttaa nimeämään lapsen kokemia negatiivisia ja positiivisia tunteita ja auttaa säätelemään niitä. Lapsen sosiaalisuus lisääntyy tässä kehitysvaiheessa. Hän oppii huomioimaan toisten tarpeita ja uskaltaa tutkia ympäristöään, kun on turvallinen syli, johon palata. Lapsi harjoittelee yhteisleikkiä, mutta ristiriitatilanteissa saattaa helposti turvautua esimerkiksi lyömiseen tai tönimiseen. Vanhempien ja hoitajien on tärkeää opettaa lapselle pelisääntöjä ja kannustaa häntä toimimaan oikein. Lapsi tarvitsee tässä vaiheessa tukea tunteiden säätelyssä. Niiden hallinta on osa autonomian rakentumista. (Erikson 1950: 243.)

On tärkeää, ettei lasta tuomita, vaan ohjataan ja tuetaan hänen sosiaalisten taitojensa kehityksessä. Lapselle voi kertoa erilaisista ihmisistä ja perheistä ja opettaa kunnioittamaan moninaisuutta. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 167.) Lapsi alkaa vähitellen hahmottamaan sosiaalisia sääntöjä ja erottamaan, mikä on sallittua ja mikä ei. Hän kyselee paljon ja alkaa ymmärtää eroa julkisen ja yksityisen välillä. Hän voi oppia sen, että kotona saa juosta alasti, mutta se ei ole sopivaa julkisissa paikoissa kuten päiväkodissa. Tähän liittyen lapsi saattaa esittää paljon kysymyksiä saadakseen selville, miksi tietyt säännöt ja normit ovat olemassa. (Väestöliitto 2020; Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019 : 48.)

Lapsi oppii huomaamaan, mikä tuottaa hyvää mieltä sekä itselleen että toisille. Hän hakee lohtua ja turvaa esimerkiksi omasta pehmolelusta, läheisistä ihmisistä tai oman kehon koskettelusta, mukaan lukien unnutuksesta. Lapsen ymmärrys omasta kehostaan ja oikeuksistaan kehittyy tässä vaiheessa. Hän haluaa itse määrätä kehostaan ja harjoittelee tahtomista ja oikeuksiensa puolustamista. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 73–74.)

5.3 Seksuaalinen kehitys 4–5-vuotiaana

4–5-vuotiaat lapset ovat siirtymässä varhaislapsuudesta pian kouluikään, mikä tuo mukanaan monenlaisia uusia kehitysvaiheita ja taitoja. Lapsen kehon, kehityksen, itsetunnon, tunteiden, normien, tapojen ja oikeuksien tukeminen on olennaista tässä kohtaa lapsen kasvun tukemista ja ohjausta.

Lapsen kehotietoisuus kasvaa huomattavasti 4–5 vuoden iässä. Hän alkaa vertailla itseään muihin lapsiin ja aikuisen kehoon, pohtien eri kehonosien tarkoituksia ja toimintoja. Lapsi oppii erottamaan ikään ja sukupuoleen liittyviä eroja, kuten vanhan ja nuoren sekä miehen ja naisen. Tänä aikana yksityisyyden tarve voi alkaa kasvaa, ja lapsi saattaa haluta vetäytyä omaan rauhaansa. Tämä on luonnollinen vaihe kohti itsenäistymistä. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019: 30) Lapsi opettelee myös tärkeitä arjen taitoja, kuten itsenäistä peseytymistä ja pukeutumista. Aikuisen on tärkeää tarjota tukea ja kannustusta lapselle näissä harjoituksissa. Tässä vaiheessa on tärkeää myös tarjota ikätasoisia vastauksia lapsen pohtimiin kysymyksiin esimerkiksi lisääntymisestä ja muihin kehoon liittyvistä asioista. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 139.)

Lapsi alkaa rakentamaan identiteettiään tyttönä, poikana tai ihmisenä yleisesti. Lapsi kaipaa paljon kehuja ja hyväksyntää, ja hänellä on voimakas tarve tulla nähdyksi ja kuulluksi. Tämä on aikaa, jolloin tutkimisleikit ja seksuaalisuuden uteliaisuus voivat nousta esiin. Unnutus, eli itsensä rauhoittaminen kosketuksen avulla, voi auttaa lasta nukahtamaan. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019: 92.)

4–5-vuoden iässä tunteet ovat voimakkaita, ja lapsi harjoittelee niiden hallintaa. Oikeudenmukaisuuden tarve vahvistuu, ja lapsi voi alkaa ihastua tai samaistua vanhempaansa. Sukupuolella ei vielä ole suurta merkitystä siinä, kehen lapsi kiintyy. Mielikuvitus on vilkas, ja lapsi saattaa nähdä painajaisia. Lapsi osoittaa tunteitaan, kuten iloa, tykkäämistä ja suuttumista selkeästi. (Väestöliitto 2020.) Lapsen empatia ja yhteistyökyky lisääntyvät ja kaverisuhteet tulevat yhä tärkeämmiksi. Lapsi haluaa miellyttää muita ja pärjätä ryhmässä. Roolileikit, tarinointi ja lorut ovat usein suosiossa ja lapsella voi olla mielikuvituskavereita. Tunne-elämä voi olla herkkää ja lapsi tarvitsee aikuisen tukea näissä tilanteissa. Lapsi alkaa opettelemaan, mikä on sopivaa käytöstä ja kuinka läheisyyttä tulisi ilmaista eri tilanteissa. Hän oppii myös puolustamaan omia rajojaan. Lapsi saattaa kiinnostua eri kulttuurien tavoista ja normeista, ja hän voi testata rajoja ja sääntöjä erityisesti väsyneenä. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019 : 94.)

Lapsi alkaa toimia enemmän sekä tuttujen että vieraiden ihmisten kanssa, ja hän tarvitsee turvataitoja myös toisten lasten seurassa. Lapsella on oikeus saada ikätasoista tietoa ja taitoja, ja hän voi testata hyvän ja pahan kosketuksen rajoja. Lapsi opettelee ilmaisemaan toiveitaan, rajojaan ja tarpeitaan, ja hän alkaa vähitellen kiinnostua myös kodin ulkopuolisesta maailmasta ja mediasta. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 95–96.)

4–5-vuotias lapsi on kehityksensä kannalta herkällä ja tärkeällä vaiheella. Lapsen uteliaisuus, tunteiden voimakkuus, kehittyvät sosiaaliset taidot ja tarve yksityisyyteen sekä turvaan vaativat aikuisilta herkkyyttä vastata lapsen tarpeisiin ja tarjota johdonmukaista ohjausta. Tämän ikäisen lapsen kasvatuksessa on tärkeää kunnioittaa lapsen yksilöllisyyttä ja tarjota hänelle turvallinen ympäristö. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 215.)

5.4 Seksuaalinen kehitys 6-vuotiaana

6-vuotias lapsi on elämänsä tärkeässä vaiheessa, jossa fyysinen, henkinen ja sosiaalinen kehitys ottavat suuria harppauksia eteenpäin. Tämä ikäkausi on täynnä uteliaisuutta, oppimista ja itsenäistymispyrkimyksiä, jotka yhdessä muokkaavat lapsen käsitystä itses-

tään ja ympäröivästä maailmasta. Aikuisilla on keskeinen rooli tämän kehityksen tukemisessa tarjoamalla lapselle turvallinen ja kannustava ympäristö, jossa hän voi kasvaa ja oppia uusia taitoja sekä ymmärtää paremmin omia tunteitaan ja kehoaan.

Lapsen ymmärrys kehon yksilöllisyydestä ja kehityksestä syvenee merkittävästi tässä iässä. Kuusivuotias saattaa esittää yksityiskohtaisia kysymyksiä kehojen eroista, seksuaalisuudesta ja lisääntymisestä, mikä heijastaa hänen kasvavaa tiedonjanoaan ja haluaan ymmärtää maailmaa syvemmin. Usein lapset keskustelevat näistä aiheista myös keskenään, jakaen omia ajatuksiaan ja selityksiään. Aikuisen on tarjottava vastauksia ikätasoa vastaavalla tavalla. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019 :49.)

Kuusivuotiaat lapset nauttivat omasta kehostaan ja oppivat hyväksymään sen sellaisena kuin se on. He alkavat ymmärtää moraalin ja yksityisyyden merkityksen ja suoriutuvat itsenäisesti arjen askareista, kuten WC-käynneistä. Seksuaalisuuteen liittyvät tutkimisleikit ja itsetyydytys tapahtuvat usein aikuisilta salassa, mikä osoittaa lapsen kasvavaa tietoisuutta yksityisyydestä. Aikuisten tulisi tarjota lapselle paljon hyväksyvää positiivista kosketusta sekä kannustaa hyvään kunnioittavaan kosketukseen. (Cacciatore & Korteniemi-Poikela 2019: 49.)

Tunne-elämä on kuusivuotiaana monimuotoista ja voimakasta. Lapsi kokee rakkautta, vihaa ja mustasukkaisuutta sekä samaa, että vastakkaista sukupuolta kohtaan ja saattaa pohtia, miten näiden tunteiden kanssa tulisi toimia. Hän harjoittelee tunneilmaisua ja yrittää ymmärtää toisten ihmisten tunteita. Ystävyyssuhteet ovat erityisen tärkeitä, ja monille lapsille myös tykkäämiset ja ihastumiset alkavat nousta esiin. (Väestöliitto 2020.) Sosiaalisesti kuusivuotias on entistä taitavampi ja joustavampi. Hän pystyy keskustelemaan, odottamaan vuoroaan ja kuuntelemaan paremmin kuin aiemmin. Lapsi oppii sopimaan erimielisyyksiä kavereiden ja perheen kanssa ja hänelle syntyy ymmärrys ystävyyden pelissäännöistä. Itsenäistyminen ja pyrkimys pärjätä itse vahvistuvat tässä ikävaiheessa. Lapsi liikkuu itsenäisemmin kodin ulkopuolella ja etsii positiivisia tunteita erilaisista kokemuksista ja aktiviteeteista. Hän oppii tunnistamaan epämiellyttävän kosketuksen ja tietää, että hänellä on oikeus sanoa ”ei” ja lähteä pois tilanteista. (Väestöliitto 2020.)

Kuusivuotias alkaa myös hahmottamaan elämänkaarta kokonaisuutena ja osoittaa kiinnostusta siihen, miten elämä syntyy ja kehittyy. Seksuaalisuus voi näkyä lapsen piirustuksissa, leikeissä ja puheissa, esimerkiksi erilaisten vitsien ja lorujen muodossa. Tietoisuus elämän suurista kysymyksistä kasvaa, ja lapsi etsii vastauksia ympäristöstään. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 232.) Lapsi ymmärtää myös, etteivät kaikki ihmiset

ole hyviä, mutta samalla hänen ei tarvitse pelätä kaikkia vieraita ihmisiä. Hän voi nähdä painajaisia ja tarvita erityistä tukea, turvaa ja läheisyyttä. Lapsen oikeus turvallisuuteen ja itsensä suojeluun vahvistuu, ja hän alkaa hahmottaa omia oikeuksiaan suhteessa ympäristöönsä. Tämä kehitys antaa lapselle varmuutta ja itsevarmuutta kohdata erilaisia ihmisiä ja tilanteita. (Väestöliitto 2020.)

6 Lapsen osallisuus ja positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa ja seksuaalikasvatuksessa

6.1 Lapsen osallisuus osana seksuaalikasvatusta

Sosiaalipedagogiikka on tärkeä työotteen muoto sosionomeille. Siinä nostetaan esille osallisuuden periaate, jossa asiakas ja hänen elämänsä nähdään yhtenä kokonaisuutena (Nivala & Ryynänen 2019: 198). On tärkeää, että ammattilaiset varhaiskasvatuksessa ottavat huomioon lasten tarpeet, toiveet ja mielenkiinnon kohteet osana päiväkotiarkea. Osallisuus on keskeinen tekijä lapsen kehityksessä ja kasvussa, ja se auttaa häntä oppimaan tärkeitä sosiaalisia taitoja. Lapsi voi aktiivisesti osallistua häntä koskevien asioiden suunnitteluun ja toteutukseen, mikä vahvistaa hänen tunnettaan olla osa yhteisöä ja vaikuttaa omaan elämäänsä. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019.)

Varhaiskasvatuslaissa on nostettu esille, että lapsella on oikeus osallistua ja vaikuttaa häntä koskeviin asioihin (Varhaiskasvatuslaki 540/2018 § 20). Niin myös silloin, kun kyseessä on seksuaalikasvatus, lapsen toiveet ja ikätaso tulee ottaa huomioon. Osallisuus on kehityksen ja kasvun perusedellytyksiä ja sen kautta opitaan yhteisesti elämän perustaitoja. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019.)

Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa edellyttää perusteellista suunnittelua ja siinä tulee ottaa erilaisia asioita huomioon. Osallisuus tulee olla päivittäin läsnä päiväkotipäivinä ja sille on järjestettävä aikaa. Erityisesti ujot tai hiljaiset lapset tarvitsevat tukea enemmän osallisuuden mahdollistamiseksi. Lapsille tulisi tarjota tilaisuuksia osallistua toiminnan suunnitteluun yhdessä aikuisten kanssa sen sijaan, että aikuiset päättävät kaiken. Elinympäristön tulisi olla lasta arvostava, jossa lapsi voi kokea itsensä arvokkaaksi ja tulleensa kuulluksi. Aikuisen rooli on antaa omaa tilaa lapselle ja olemaan aidosti kiinnostunut kuuntelemaan lasta. (Kangas & Vlasov & Fonsén & Heikka 2018: 9.)

Albert Banduran sosiaalisen oppimisen teoria korostaa, että lapset oppivat mallintamisen ja vuorovaikutuksen kautta. Teoria tukee lapsen osallisuutta varhaiskasvatuksessa. Lapset omaksuvat aikuisilta käytösmalleja, jotka tukevat itsetuntoa ja toisten arvostamista. Tämä on hyödyllistä myös seksuaalikasvatuksessa, jossa kunnioittava ja avoin ilmapiiri on keskeisessä asemassa. (MacBlain 2022: 78–79; Koutroubas & Galanakis 2022: 315.) Banduran mukaan oppimisympäristön tulee olla turvallinen ja ikätasoon sopiva, jotta lapsen motivaatio ja minäpystyvyys voivat vahvistua (MacBlain 2022: 79).

6.2 Mikä minussa on hyvää? Voimavaralähtöinen työskentely

Jokainen haluaa tuntea itsensä arvokkaaksi ja riittäväksi. Varhaiskasvatuksessa käytetään positiivisen pedagogiikan työotetta, jossa toimitaan lasten voimavarojen ja vahvuuksien mukaan. Kun koemme positiivisia tunteita kuten iloa, innostusta tai kiitollisuutta, selviydymme huomattavasti paremmin kognitiivisesti vaativista tehtävistä. (Leskisenoja 2019: 19.) On selvää, että hyvällä tuulella kaikki, myös raskaammat tehtävät tuntuvat helpommilta. Siksi koemme, että seksuaalikasvatukseen olisi hyvä liittää positiivisia tunteita, jotta asiat eivät tuntuisi myöhemmin epämukavilta puhua. Kun vaikeistakin asioista uskaltaa puhua liittyen omaan seksuaalisuuteensa, voi vaikeisiin asioihin puuttua helpommin.

Varhaiskasvatus on loistava ympäristö oppia uutta yhdessä muiden kanssa. Siellä lapsi pystyy kasvamaan ja kehittymään myönteisen vuorovaikutuksen ympäröimänä ja kasvamaan ihmisinä. Leskisenoja kiteyttää hyvin ajatuksen siitä, että positiivisuus lähtee aikuisista ”Jotta lapset voivat kukoistaa, pitää aikuisten huolehtia omasta työhyvinvoinnistaan ja kukoistaa ensin”. (Leskisenoja 2019: 24.) Positiivinen pedagogiikka luo hyödyllisen sanaston ja mahdollisuuden yhteistyölle vanhempien kanssa. Hyödyntämällä positiivisen pedagogiikan menetelmiä ja periaatteita, voidaan tehokkaammin edistää myös varhaiskasvatuksen tavoitteiden toteutumista. (Leskisenoja 2019: 9.)

Vanhempien ja kasvattajien välinen yhteistyö muodostuu usein arjen lyhyistä vuorovaikutustilanteista, joissa luottamus ja avoin keskustelu ovat avainasemassa lapsen hyvinvoinnin tukemisessa. Varhaiskasvatuksen ammattilaisen tehtävänä on luoda positiivinen ja lämmin suhde vanhempiin, jotta vanhempien kanssa käytävä vuorovaikutus olisi helppoa molemmin puolin. Tämä auttaa vanhempia selviämään mahdollisista elämän paineista, kuten taloudellisista huolista, työelämän haasteista, kasvatukseen liittyvistä kysymyksistä tai ihmissuhdeongelmista. (Leskisenoja 2019: 128–130.)

Erityisesti perheet, joissa lapsilla on erityistarpeita, vaativat erityistä huomiota. On tärkeää tuoda esiin lapsen vahvuudet ja positiiviset piirteet, jotta kaikilla osapuolilla tulisi ajatus siitä, ettei lapsen erityistarpeet määrittele häntä. Positiivinen pedagogiikka perustuu siihen ajatukseen, kun kiinnitämme huomiota hyviin asioihin, ne alkavat lisääntyä. Tämän ajattelun mukaisesti vanhempien kanssa käytävissä keskusteluissa kannattaa painottaa positiivisia asioita, mikä voi vahvistaa myönteistä ilmapiiriä myös lapsen kotona. (Leskisenoja 2019: 131.)

Positiivisen psykologian periaatteita voi soveltaa kasvatusyhteistyössä monin tavoin. Varhaiskasvatuksen työntekijän on tärkeää osoittaa vanhemmille luottamusta, arvotusta heidän asiantuntijuuttansa omaa lastaan kohtaan sekä kunnioittaa perheen omia toimintatapoja. Tämä vaatii työntekijältä positiivista asennetta, kuuntelutaitoa sekä kykyä rohkaista ja kehua. Myös empatian ja herkkyyden näyttäminen on oleellinen osa vanhempien kanssa käytävässä vuorovaikutuksessa. Kun varhaiskasvattaja onnistuu luomaan vanhempien kanssa tiiviin ja kunnioittavan suhteen, vaikeistakin asioista on helpompi keskustella. Vanhemmille tulee välittää tunne, että heidän kanssaan tehtävä yhteistyö on arvokasta ja, että lapsen hyvinvointi on kaikkien yhteinen päämäärä, johon tulee tähdätä. (Leskisenoja 2019: 132.)

7 Varhaiskasvatuksen sosionomin rooli perheiden tukemisessa lapsen seksuaalikasvatuksessa

Sosionomin paikan täyttymisen edellytyksenä on sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto, johon sisältyy varhaiskasvatukseen ja sosiaalipedagogiikkaan suuntautuneet opinnot (Varhaiskasvatuslaki 540/2018 § 27). Varhaiskasvatuksen sosionomin tehtävän kuva on vielä vaiheessa sen ollessa uusi ammattinimike varhaiskasvatuskentällä. Sosionomilta vaaditaan itseohjautuvuutta ja jatkuvaa oppimista sekä oman osaamisen tunnistamista. Sosionomin tehtävänkuva voi vaihdella varhaiskasvatuksen yksiköistä toiseen. Sosionomin roolia seksuaalikasvatuksen ympärille ei ole luotu tai pohdittu. Tässä kappaleessa on meidän omaa pohdintaamme, miten sosionomi voisi ottaa osaa seksuaalikasvattajana varhaiskasvatuksessa, sosionomin osaaminen huomioiden.

Varhaiskasvatuksen sosionomi on avainasemassa perheiden tukemisessa lapsen seksuaalikasvatuksessa. Sosionomin rooli on laaja ja moniulotteinen, ja se kytkeytyy tiiviisti lapsiryhmän kasvatus- ja opetustehtäviin, perheiden kanssa tehtävään työhön, monialaiseen yhteistyöhön sekä yhteisön toimintakulttuurin kehittämiseen ja ylläpitämiseen. (Talentia.)

Sosionomin vastuualueena on sosiaalipedagogisen toiminnan suunnittelun toteutus, dokumentointi ja arviointi lapsiryhmässä (Talentia). Tämä tehtävä antaa sosionomille mahdollisuuden sisällyttää seksuaalikasvatus osaksi päivittäistä toimintaa, jossa lapsen hyvinvointi, osallisuus ja vuorovaikutus ovat keskiössä. Sosionomi voi esimerkiksi suunnitella toimintaa, joka edistää lasten keskinäistä vuorovaikutusta, ja tukee heidän kykyään tunnistaa ja ilmaista omia tunteitaan ja tarpeitaan. Tämä on tärkeää, koska lapsen terve seksuaalinen kehitys alkaa kyvystä tunnistaa ja ilmaista itseään turvallisessa ympäristössä yhdessä muiden kanssa.

Perheiden kanssa tehtävä yhteistyö on keskeinen osa sosionomin työtä. Löytämässämme tutkimuksessa kysyttiin vanhemmilta ja huoltajilta, kenen tulisi antaa seksuaalikasvatusta heidän lapselleen. 40,9 % vastasi asiantuntijan ja siitä loput 30,8 % vastasi vanhempien. Tutkimuksessa tulee myös ilmi, että vanhemmat ajattelevat, etteivät osaa sanoittaa tai seksuaalikasvattaa lapsiaan ja haluavat ammattilaisten tekevän sen. (Kurtuncu ym. 2015.) Juuri tämän takia sosionomilla on tärkeä rooli seksuaalikasvatustyössä, sillä he voivat tukea perheitä. Sosionomi tunnistaa ja arvioi lasten ja perheiden hyvinvoinnin riskitekijöitä ja tarjoaa tarvittaessa kohdennettua tukea. (Talentia.) Seksuaalikasvatuksen näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että sosionomi voi auttaa perheitä ymmärtämään lapsen seksuaalisen kehityksen normaaleja vaiheita ja antaa neuvoja siitä, miten tukea lapsen kysymyksiä ja pohdintoja. Sosionomi voi myös huomioida perheiden erilaiset taustat ja arvot, ja tukea heitä löytämään juuri heidän perheelleen sopivia tapoja käsitellä seksuaalikasvatusta. Sosionomin osaamiseen liittyy myös kulttuurisen moninaisuuden tunnistaminen. Seksuaalikasvatuksen tukemisessa tämä tarkoittaa, että sosionomi ottaa huomioon perheiden erilaiset kulttuuritaustat ja arvot seksuaalisuuden suhteen. Sosionomi voi tarjota perheille tietoa ja tukea, joka kunnioittaa heidän kulttuurisia taustojaan, mutta samalla pyrkii edistämään lapsen tervettä seksuaalista kehitystä kuten itsemääräämisoikeutta ja kehon kunnioitusta. (Talentia.)

Monialainen yhteistyö on tärkeä osa sosionomin työtä, ja se kytkeytyy suoraan seksuaalikasvatuksen tukemiseen. Sosionomi suunnittelee, toteuttaa ja arvioi varhaiskasvatuksen sekä sosiaali- ja terveysalan palveluiden yhteistyötä. Tämä yhteistyö mahdollistaa sen, että lapsen ja perheen hyvinvointia tuetaan kokonaisvaltaisesti eri ammattilaisten voimin. Esimerkiksi, jos lapsen seksuaaliseen kehitykseen liittyy erityisiä huolenaiheita, sosionomi voi olla luomassa toimintakulttuuria, jossa lasten kysymyksiä ja pohdintoja seksuaalisuudesta käsitellään avoimesti ja kunnioittavasti. Sosionomi voi myös varmistaa, että tiimit ja lapsiryhmät toimivat yhdessä tavalla, joka tukee lasten osallisuutta ja

ehkäisee syrjäytymistä ja kiusaamista, kaksi tärkeää tekijää, jotka voivat vaikuttaa merkittävästi lapsen kokemuksiin omasta seksuaalisuudestaan ja itsetunnostaan.

Kaiken kaikkiaan varhaiskasvatuksen sosionomi on tärkeässä roolissa perheiden tukemisessa lapsen seksuaalikasvatuksessa. Hänen työnsä kautta lapsille ja perheille tarjotaan tukea, tietoa ja resursseja, jotka auttavat luomaan turvallisen ja kannustavan ympäristön lapsen seksuaaliselle kehitykselle. Sosionomi toimii perheiden ja varhaiskasvatuksen henkilöstön välisenä ns. lankana, joka tukee kaikkien lasten ja perheiden hyvinvointia.

8 Opinnäytetyön toteutus

8.1 Toiminnallinen opinnäytetyö

Opinnäytetyömme on kehittämistyö ja sen menetelmäksi valikoitui toiminnallinen opinnäytetyö. Toiminnallinen opinnäytetyö on vaihtoehtoinen menetelmä tutkimukselliselle opinnäytetyölle ja siinä luodaan jokin uusi konkreettinen tuotos, joka vastaa käytännön tarpeeseen. Opinnäytetyön tuotos voi olla esimerkiksi ammattilaisten käyttöön tarkoitettu ohje, opas tai tapahtuma. (Vilkka & Airaksinen 2003: 9.) Opinnäytetyömme tuotoksena olemme luoneet oppaan ammattilaisille. Siitä huolimatta, että toiminnallisessa opinnäytetyössä ei aina tehdä tutkimusta tai selvitystä, tulee toiminnallinen opinnäytetyö tehdä tutkivalla asenteella. Tutkivalla asenteella tarkoitetaan valintojen joukkoja, valintojen perusteluja sekä valintojen tarkastelua aihetta käsittelevään tietoperustaan nojaten. (Vilkka & Airaksinen 2003: 154.) Toiminnallisessa opinnäytetyössä tuotos tehdään aina kohderyhmälle. Kohderyhmää määritellessä tulee pohtia, mitä ongelmaa ollaan ratkaisemassa ja keitä se koskee. (Vilkka & Airaksinen 2003: 30,39.) Kohderyhmäksi opinnäytetyöhömme valikoitui varhaiskasvatuksen sosionomit, sillä halusimme luoda työkalun varhaiskasvatuksen työkentälle.

Toiminnallinen opinnäytetyö antaa hyviä mahdollisuuksia käytännön elämää varten. Oppaamme tarjoaa sosionomeille konkreettisia työkaluja ja toimintamalleja, joita he voivat soveltaa perheiden kanssa tehtävässä työssä. Seksuaalikasvatus on monelle tabu, vaikka se on välttämätöntä lapsen kehityksen tukemisessa. Opas on hyödyllinen työkalu ammattilaisille, sillä siihen on koottu paljon tietoa tiivistettynä. Toiminnallisella opinnäytetyöllä on kuitenkin myös heikkoutensa. Koska opas pohjautuu tiettyyn ympäristöön, tässä tapauksessa varhaiskasvatusympäristöön ja rajattuun kohderyhmään,

sen sovellettavuus voi olla rajallinen. Olemme kuitenkin pyrkineet ottamaan esimerkiksi kulttuurilliset taustat huomioon oppaassa. Myös oppaan tehokkuuden arviointi voi olla haastavaa. Arviointi vaatisi pitkän aikavälin seurannan, jotta saisimme tarkan kuvan sen tehokkuudesta ja hyödyllisyydestä. Seksuaalikasvatus on laaja sekä herkkä aihe, joten oppaan tulee olla sensitiivinen ja sen tulee pohjautua vankkaan tietopohjaan, jotta se on luotettava. Sisällöltään laajan oppaan tekeminen vie paljon aikaa. Opinnäytetyötä tehdessä ei välttämättä ole mahdollisuutta perehtyä aiheeseen tarpeeksi perusteellisesti.

8.2 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet

Opinnäytetyön tarkoituksena oli luoda opas varhaiskasvatuksen sosionomeille perheiden tukemiseen lapsen seksuaalikasvatuksessa. Opinnäytetyön tavoitteena on antaa tietoa seksuaalikasvatuksesta ja sen teemoista varhaiskasvatuksen sosionomeille sekä antaa käytännön vinkkejä perheiden tukemiseen sekä seksuaalikasvatuksen puheeksi ottamiseen perheiden kanssa. Tavoitteena on myös tarjota varhaiskasvatuksen sosionomeille konkreettinen työkalu, jonka avulla he voivat pohtia omaa suhtautumista seksuaalikasvatukseen ja sitä, miten tukea lasten seksuaalisuutta ja käsitellä seksuaalikasvatusta luontevasti sekä vähentää aiheen ympärillä olevaa stigmaa. Opinnäytetyön tuotoksessa on myös otettu huomioon eri taustoista tulevien perheiden tukeminen ja huomioiminen. Opinnäytetyön tuotos perustuu opinnäytetyön tietoperustaan sekä yhteistyökumppanilta saatuihin toiveisiin ja materiaaleihin. Opinnäytetyö on tehty yhteistyössä CSAPE-hankkeen kanssa ja opinnäytetyön tuotos on tarkoitettu heidän hyödynnettäväksi. Yhteistyökumppani saa käyttöoikeuden materiaaleihin ja he voivat käyttää sitä omien tarpeidensa mukaisesti. Tuotosta he voivat käyttää esimerkiksi opetusmateriaalina tai jakaa yhteistyökumppaneille.

Toiminnallisessa opinnäytetyössä tuotos luodaan tiettyyn tarpeeseen ja jonkun käytettäväksi (Vilkka & Airaksinen 2003: 38). Opinnäytetyössämme kohderyhmänä on varhaiskasvatuksen sosionomit. Yhteistyökumppanilla ei ollut valmiina mielessä kohderyhmää, vaan saimme vapaasti ehdottaa eri kohderyhmiä ja päätimme yhdessä mihin kohderyhmään opinnäytetyö keskittyy. Kohderyhmä valittiin oman mielenkiinnon kohteemme sekä keskustelujen kautta nousseen tarpeen mukaan. Kohderyhmän määrittäminen on tärkeää, sillä toiminnallisen opinnäytetyön tuotoksen sisällön määrää se, mille kohderyhmälle se on tarkoitettu (Vilkka & Airaksinen 2003: 40). Kohderyhmän määritteleminen

mahdollisti opinnäytetyön tietoperustan sekä oppaan sisältöjen suunnittelemisen aloittamisen. Vaikka tuotos on kohdistettu varhaiskasvatuksen sosionomeille, valmista opasta voi hyödyntää myös muut sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset.

8.3 Opinnäytetyön tietoperusta ja aineistojen valinta

Opinnäytetyön tietoperustaa varten tiedonhaku tehtiin eri tietokannoissa, kuten CINAHL Completessa, Finnassa, Google Scholarissa sekä ProQuest Centralissa. Aineistoa haettiin sähköisistä sekä painetuista lähteistä. Tiedonhaku aloitettiin heinäkuussa 2024 käsitteiden suunnittelulla. Tiedonhaussa käytettäviä käsitteitä olivat seksuaalisuus, lapsen seksuaalisuus, seksuaalikasvatus, seksuaalioikeudet, lapsen seksuaalinen kehitys, perheiden tukeminen, turvataitokasvatus, varhaiskasvatus sekä osallisuus ja niiden englannin kielisiä käännöksiä. Tietokantojen navigoinnissa sekä hakusanan muodostamisessa saimme apua Metropolian kirjaston henkilökunnalta. Tietokannoissa käytimme tarkennettua hakua sekä OR- että AND-operaattoreita ja *-merkkiä sanojen katkaisemiseen. Tiedonhakua tehtiin myös englanniksi monipuolisten aineistojen löytämisen vuoksi. Aineistojen valintaprosessissa on pyritty ajankohtaisten ja tutkimuksellisesti laadukkaiden lähteiden löytämiseen, jotta tietoperusta koostuu luotettavasta tiedosta. Aineistojen valinnassa ja lähteiden käytössä tärkeää on tarkoituksenmukaisuus ja lähteiden eettinen hyödyntäminen (Kostamo, Airaksinen & Vilkka 2022: 64). Valinnassa suosittiin myös julkaisuja, joissa koko teksti oli saatavilla ja jotka olivat vertaisarvioituja. Aineistot pyrittiin rajaamaan enintään kymmenen vuotta vanhoihin julkaisuihin ja teoksiin, mutta tietoperustassa on käytetty myös vanhempia aineistoja, jos aiheesta ei löytynyt tuoreempia julkaisuja ja julkaisut olivat luotettavia.

Opinnäytetyön tietoperustassa keskitytään aiheisiin, jotka ovat avainasemassa seksuaalikasvatuksessa ja jotka muodostavat loogisen kokonaisuuden. Aineistoista on poimittu aiheen kannalta olennaiset teemat, kuten lapsen seksuaalisen kehityksen vaiheet, seksuaalioikeudet ja turvataidot. Aineistot ovat valikoituneet niin, että ne tukevat nimenomaan varhaiskasvatusikäisten lasten seksuaalikasvatusta ja sen tukemista. Tietoperustassa on myös otettu huomioon perheiden näkökulma, sillä se on keskeinen osa sosionomin työnkuvaa varhaiskasvatuksessa. Aiheita on pyritty rajaamaan niin, että tarpeettomat aiheet, jotka eivät ole hyödyllisiä opinnäytetyön ja tuotoksen kannalta on rajattu pois, jotta tietoperusta on kattava ja monipuolinen, mutta selkeä ja keskittyy teemoihin, jotka palvelevat sosionomeja heidän työssään perheiden ja lasten tukemisessa.

9 Opinnäytetyön tuotos

9.1 Oppaan aloitus ja suunnitteluvaihe

Opinnäytetyössä on käytetty hyödyksi kehittämishankkeen konstruktivistista mallia. Konstruktivistinen malli yhdistää kehittämishankkeessa käytettävät lineaarisen mallin sekä spiraali mallin ja se sisältää huolellisen suunnittelun, vaiheistuksen, toiminnassa oppimisen ja tutkimuksellisen kehittämisotteen. Konstruktivistisessa mallissa myös korostuu yhteisöllinen ja osallistava näkökulma sekä sosiopedagoginen työote. Mallin vaiheita ovat aloitusvaihe, suunnitteluvaihe, esivaihe, työstövaihe, tarkistusvaihe, viimeistely vaihe sekä valmis tuotos ja sen esittely. (Salonen 2013: 16.)

Konstruktivistisen mallin mukaan kehittämishanke alkaa aloitusvaiheesta, eli ideasta hankkeen takana. Aloitusvaihe pitää sisällään kehittämistarpeen ja alustavan kehittämistehtävän, toimintaympäristön sekä käsityksen yhteistyökumppaneista ja heidän osuudestaan. (Salonen 2013: 17.) Idea ja kiinnostus opinnäytetyön aiheeseen lähti, kun osallistuimme Pelastakaa Lapset CSAPE-hankkeen seksuaalikasvatusluennolle. Kiinnostuimme aiheesta, joten lähestyimme sähköpostilla CSAPE-hankkeen työntekijöitä ja kysyimme mahdollisesta yhteistyöstä. Pohdimme sähköpostin välityksellä oppaan ideaa ja yhteistyöstämme. Tapasimme CSAPE-hankkeen asiantuntijan kanssa Zoomin välityksellä syksyllä 2024 ja esittelimme alustavan ideamme.

Opinnäytetyö prosessi alkoi aiheen rajaamisella ja pohtimisella, kenelle opas on kohdennettu, ammattilaisille vai huoltajille. Lisäksi suunnittelimme, mitkä asiat ovat keskeisiä aiheen kannalta sekä hyödyllisiä sosionomeille. Päädyimme luomaan oppaan varhaiskasvatuksen sosionomeille perheiden tukemiseksi lapsen seksuaalikasvatuksessa. Päädyimme oppaaseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön, sillä halusimme luoda jotakin konkreettista ja hyödyllistä. Aihe oppaaseen syntyi, kun tutkimme aikaisempia oppaita ja materiaaleja, joita lapsen seksuaalikasvatuksesta oli tarjolla. Seksuaalikasvatusoppaita on saatavilla, mutta huomasimme, että oppaiden aiheena oli yleensä huoltajat tai vanhemmat, tai oppaat kertoivat yleisesti seksuaalikasvatuksesta. Halusimme lähestyä seksuaalikasvatusaihetta eri näkökulmasta, jolloin päädyimme tekemään oppaan varhaiskasvatuksen sosionomeille. Varhaiskasvatussuunnitelma mainitsee, että lasten kiinnostusta liittyen seksuaalisuuteen ja omaan kehoon tulee ohjata kunnioittavasti sekä ikä- ja kehitystasoa huomioiden. Koimme, että aihe oli tärkeä ja ajankohtainen, sillä varhaiskasvatuksen sosionomit ovat mukana suunnittelemassa ja toteuttamassa varhaiskasvatusryhmän toimintaa ja arkea yhdessä muun henkilöstön kanssa. (Opetushallitus 2022:

52, 20.) Koimme myös, että oman opiskelumme aikana opetussuunnitelmassa ei ole ollut juurikaan opetusta seksuaalikasvatuksesta, joten aihe ei välttämättä ole tuttu jokaiselle varhaiskasvatuksen sosionomille. Väestöliiton Laseke-tutkimuksen mukaan myös varhaiskasvatuksen ammattilaiset olivat sitä, mieltä, että heidän koulutuksessansa ei ole käsitelty seksuaalikasvatusta tarpeeksi. 44 % ammattilaisista ei ole saanut koulutusta raskaudesta, hedelmöittymisestä tai synnytyksestä puhumiseen ja 41 % ammattilaisista ei ole saanut koulutusta turvataidoista puhumiseen. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016: 38.)

Aloitusvaiheen jälkeen alkaa suunnitteluvaihe, jossa tehdään suunnitelma kehittämistyön toteuttamiseksi (Salonen 2013: 17). Suunnitteluvaiheessa laadittiin suunnitelma tavoitteeseen pääsemiseksi, oppaan sisällöistä ja tavoitteista sekä työn aikataulusta ja tehtävien jakamisesta. Suunnitteluvaiheessa syksyllä 2024 osallistuimme Metropolian kirjaston järjestämään tiedonhankinta työpajaan, jonka avulla päätimme mitä tietokantoja käytämme tutkimustiedon hakemiseen sekä saimme tukea hakusanojen rakentamiseen. Sisällön suunnitteluun saatiin tukea yhteistyökumppanilta, he kertoivat toiveita ja vinkkejä sekä antoivat materiaalisuosituksia. Teimme myös suunnitelman palautteen saamiseksi yhteistyökumppanilta. Suunnitteluvaiheessa pohdimme myös, millainen opas on hyvä opas. Pyrimme siihen, että oppaasta tulee selkeä, helppokäyttöinen sekä käytännönläheinen. Hyvän opas myös vastaa kohderyhmän tarpeisiin. Oppaan tulee myös sisältää luotettavaa ja laadukasta tietoa sekä helposti omaksuttavia vinkkejä, joita varhaiskasvatuksen sosionomit voivat hyödyntää omassa työssään.

9.2 Oppaan toteutus ja sisältö

Keittämishankkeen seuraava vaihe on esivaihe, eli kentälle siirtyminen (Salonen 2013: 17). Kentälle siirtyminen oppaan toteuttamisessa tarkoitti tiedonhakua ja siihen pureutumista sekä yhteistyökumppanin kanssa käytäviä keskusteluita, joiden avulla pääsimme syventymään aiheeseen. Opinnäytetyön tuotos tehtiin tiiviissä yhteistyössä yhteistyökumppanin kanssa. Aloitimme tiedonhaun hakemalla tietoa sähköisistä tietokannoista sekä kirjastosta ja osallistumalla kirjaston tiedonhakupajaan. Saimme myös yhteistyökumppanilta materiaaleja, joita aloimme käymään läpi.

Kentälle siirtymisen jälkeen tulee työstövaihe, eli käytännön toteutuksen vaihe, jossa kehittämishankkeen tuotos luodaan (Salonen 2013: 18). Oppaan työstäminen alkoi raakaversion luomisella, jossa oli suunniteltu oppaan rakenne ja hahmoteltu otsikoita ja tekstien sisältöjä. Raakaversio palautettiin yhteistyökumppanille ja heiltä saatiin palautetta

sekä korjaus- ja lisäysehdotuksia. Yhteistyökumppanin kanssa sovittiin kolme palautuskierrosta, jolloin he pystyivät kommentoida opasta ja sen sisältöjä koko opinnäytetyöprosessin ajan. Ensimmäisen saadun palautteen jälkeen opasta työstettiin eteenpäin ja korjausehdotukset ja lisäykset otettiin huomioon ja tekstiosuudet kirjoitettiin loppuun. Opas palautettiin jälleen yhteistyökumppanille ja he antoivat palautetta. Viimeisten korjausten jälkeen alkoi oppaan ulkoasun muokkaaminen. Oppaaseen suunniteltiin yhtenäinen värimaailma ja lisättiin kuvitusta, jotta opas on houkuttelevan näköinen.

Yhteistyökumppanin kanssa sovittiin, että oppaan luomisessa käytetään Canva Pro -graafisen suunnittelun verkkotyökalua. Suunnittelutyökalu ilmeni hankalakäyttöiseksi opinnäytetyöprosessin aikana. Hankaluuksia oli asettelun sekä oppaan tulostettavan version muokkaamisen kanssa. Oppaasta tehtiin kaksi eri versiota yhteistyökumppanin hyödynnettäväksi, pdf versio sekä tulostettava versio, jonka voi taittaa tulostuksen jälkeen vihkoseksi. Kaksi versiota mahdollistaa oppaan monipuolisen hyödyntämisen. Oppaan kuvat ovat valittu Canva Pro -verkkotyökalusta ja diagrammit ovat tehty Excel-taulukkolaskentaohjelmalla. Oppaan väriteemaksi valittiin vaaleita pirteitä värejä, jotka toimivat hyvin yhdessä. Väriteema kulkee mukana oppaan alusta loppuun, joten värit valittiin niin, että ne eivät ole liian räikeitä tai huomiota kiinnittäviä. Yhteistyökumppani myös toivoi oppaaseen visuaalisuutta, jota oppaaseen tuotiin kuvilla ja huomiokuplilla. Visuaalisuuden ja kuvien tavoitteena on luoda mielenkiintoinen ja houkuttelevan näköinen opas lukijalle.

Opas on muodostettu opinnäytetyön tietoperustan sekä yhteistyökumppanin toiveiden ja materiaalien avulla. Oppaan sisällöksi valikoituivat aiheet, jotka palvelevat lukijaa ja ovat hyödyllisiä. Opas on koottu niin, että se etenee loogisesti ja se sisältää kattavasti tietoa aiheesta. Aiheita tuli kuitenkin rajata, jotta oppaan sisällöt pysyvät täsmällisinä ja opas ei veny liian laajaksi. Seksuaalikasvatus on aiheena hyvin laaja, joten valitsimme tietoperustaan vain mielestämme tärkeimmät aiheet ja käsitteet. Rajasimme pois myös sivun, johon ajattelimme kerätä erilaisia materiaaliehdotuksia, sillä emme kokeneet sitä yhtä tärkeäksi oppaan kannalta. Oppaasta pyrittiin luomaan helppolukuinen ja helposti ymmärrettävä sekä luotettava. Kirjoitusasu on neutraali ja oppaassa pyrittiin välttämään käskytysmuotoja. Oppaasta haluttiin kuitenkin rennon oloinen ja mielenkiintoa herättävä.

Oppaan otsikoksi päätettiin ”Tiedosta turvaa – Opas varhaiskasvatuksen sosionomeille perheiden tukemiseen seksuaalikasvatuksessa” ja siitä muodostui 16 sivuinen opas, poislukien etu- ja takakannen sekä lähdeluettelon. Nimellä haluttiin tuoda ilmi se, että tiedon saaminen ja hankinta voi tuoda varmuutta ja turvaa. Opas alkaa lyhyellä ”Lukijalle”

aloituksella, jossa kerrotaan tiiviisti mitä opas pitää sisällään. Samalla sivulla on myös termistöä, johon on nostettu keskeisiä termejä, joita tulee esille myöhemmin oppaassa, kuten seksuaalisuus, seksuaalioikeudet, seksuaalikasvatus sekä turvataitokasvatus. Seuraavaksi oppaassa esitellään sopimuksia ja suunnitelmia, jotka sitovat seksuaalikasvattamiseen. Niiden avulla lukija voi esimerkiksi perustella perheille seksuaalikasvatuksen tärkeyttä. Seuraava kappale kertoo seksuaalisuudesta yleisesti sekä lapsen seksuaalisuudesta. Kappaleessa esitellään niitä asioita, jotka liittyvät seksuaalisuuteen. Seksuaalisuutta käsittelevän kappaleen jälkeen oppaassa käsitellään lapsen seksuaalikasvatusta ja sitä, mitä kaikkea se voi olla. Seuraavaksi oppaassa on kohta, jossa lukija voi peilata itseään ammattilaisena ja pohtia ammatillisuuttaan herättelevien kysymysten avulla. Opas sisältää osuuden, jossa on ideoita, miten ja milloin lapsen kanssa voi puhua seksuaalikasvatuksen teemoista sekä osuuden, jossa on käytännön vinkkejä ja ohjeita perheiden kanssa puhumiseen sekä seksuaalikasvatuksen tärkeyden perustelemiseen. Opas päättyy aukeamaan, jossa käydään läpi perheiden tukemista sekä perheiden huomioimista, joiden kanssa ei ole yhteistä kieltä tai jotka tulevat eri uskomus- ja kulttuuritaustoista.

9.3 Viimeistely ja valmis opas

Konstruktivistisen mallin seuraava vaihe on tarkistusvaihe. Tarkistusvaiheessa osallistujat arvioivat yhdessä tuotosta. Saimme palautetta ja tarkistutimme tuotosta koko opinnäytetyöprosessin ajan. Konstruktivistisen mallin mukaan tarkistusvaiheen voikin ajatella kuuluvan kaikkiin mallin vaiheisiin. (Salonen 2013: 18.) Opinnäytetyöprojektin alussa sovimme yhteistyökumppanin kanssa kolme palautuskierrosta. Saimme hyvää palautetta oppaan sisällöistä ja visuaalisuudesta sekä muutamia lisäysehdotuksia. Saimme palautteen pääosaisesti kirjallisena. Yhteistyökumppani antoi palautetta kieliasun muokkaamisesta ja inklusiivisesta kielestä sekä ehdottivat termejä oppaaseen. Yhteistyökumppani ehdotti myös, että oppaaseen lisätään kohta kuinka eri uskomus- ja kulttuuritaustoista tulevia perheitä sekä perheitä, joiden kanssa ei ole yhteistä kieltä voidaan tukea. He myös toivoivat oppaaseen visuaalisuutta sekä halusivat varmistaa, että seksuaalikasvatuksesta annetaan riittävästi tietoa oppaassa, sillä se saattaa olla uusia asia monelle lukijalle.

Tarkistusvaiheen ja sen aikana saadun palautteen jälkeen siirryimme viimeistelyvaiheeseen, jonka aikana muokkasimme opasta palautteen mukaiseksi. Viimeistelyvaiheen aikana esittelimme myös valmiin tuotoksen yhteistyökumppanille. (Salonen 2013: 18.) Konstruktivistisen mallin viimeinen vaihe on vaihe, jossa tuotos on valmis ja se levitetään

eteenpäin (Salonen 2013: 19). Valmis opas palautetaan tarkistettavaksi Wihi opinnäytetyöjärjestelmään, jonka jälkeen se jaetaan Theseukseen. Valmis opas jaetaan yhteistyökumppanille pdf versiona sekä tulostettavana versiona ja he voivat vapaasti levittää ja hyödyntää tuotosta.

Oppaan valmistumisen jälkeen jaoimme yhteistyökumppanille palautekyselyn, jossa kysyimme kysymyksiä liittyen oppaaseen, sen sisältöihin ja yhteistyöhön. Kyselylomake on laadultaan puolistrukturoitu, sillä kysymykset olivat laadittu etukäteen ja vastaamisen tapa oli vapaamuotoinen (Hyvärinen & Suoninen & Vuori 2021). Kyselylomakkeessa kysyttiin kysymyksiä oppaan informatiivisuudesta, sen toimivuudesta, selkeydestä ja helppolukuisuudesta sekä siitä, kokeeko yhteistyökumppani oppaan hyödylliseksi. Kysyimme myös mahdollisista muutoksista, joita yhteistyökumppanin mielestänsä oppaaseen voisi tehdä sekä miten yhteistyö heidän mielestänsä onnistui. Saimme yhteistyökumppanilta hyvää palautetta oppaasta, he kokivat, että opas on helppolukuinen, selkeä sekä informatiivinen. He myös kokivat, että voivat hyödyntää opasta omassa toiminnassaan. Yhteistyökumppani ei kokenut, että oppaaseen tarvitsisi tehdä muutoksia tai lisäyksiä. He arvioivat myös yhteistyön onnistuneen hyvin opinnäytetyöprosessin aikana.

10 Pohdinta

10.1 Oma työskentely

Opinnäytetyöprosessi tarjosi oppimiskokemuksia ja mahdollisuuksia syventyä aiheeseen. Lisäksi opinnäytetyö ja tiedonhankintaprosessi avarsi myös käsitystä siitä, minkälainen työnkuva varhaiskasvatuksen sosionomilla käytännössä on ja miten seksuaalikasvatus toteutuu lasten kanssa. Oman työskentelymme arvioinnissa nousee esiin onnistumisen kokemuksia, mutta myös kehittämisen kohteita. Työskentelymme oli kokonaisuudessaan suunnitelmallista ja tavoitteellista. Aikatauluttamisessa olisi voinut olla parantamisen varaa, sillä emme ehtineet ensimmäiseen palautuspäivään. Jälkikäteen pohdimme, että oppaasta olisi saanut enemmän kohderyhmän näköisen, jos olisimme haastatelleet varhaiskasvatuksen sosionomeja ja kysynyt esimerkiksi, mitä he haluaisivat tietää aiheesta ja mitä he toivoisivat oppaalta. Olisimme voineet vielä testata opasta työkentällä ja sen pohjalta tehdä muutoksia.

Yhteistyö työelämänkumppanin kanssa sujui pääasiassa hyvin. Saamamme palautteen perusteella onnistuimme huomioimaan heidän toiveitaan, tarpeitaan sekä haasteita, joita

on hyvä ottaa huomioon varhaiskasvatuksen kentällä. Kehitettävää olisi ollut jatkuva yhteydenpito. Kiireisyyden vuoksi emme kuitenkaan olisi pystyneet tätä toteuttamaan. Mielestämme viestintä sujui hyvin ja ilmapiiri pysyi positiivisena. Osapuolten sitoutuminen projektiin näkyi hyvin.

Oma työskentelymme sujui mukavasti ja työnjako oli tasapuolista niin itse opinnäytetyön kuin oppaankin kanssa. Olimme kumpikin sitoutuneita työn tekemiseen ja yhteisiin tavoitteisiimme. Ryhmän sisäistä viestintää ja aikataulutusta olisi voinut tehostaa erityisesti työn viimeistelyvaiheessa. Tämän opinnäytetyön myötä saimme arvokasta kokemusta moniammatillisesta yhteistyöstä ja oppaan tuottamisesta osana laajempaa kasvatusalan kontekstia. Koemme kehittyneemme erityisesti tiedonhaussa ja työelämälähtöisten tarpeiden tunnistamisessa.

Koemme, että oppaasta tulee olemaan hyötyä varhaiskasvatuksen sosionomeilla tarjoamalla heille ajankohtaista tietoa sekä konkreettisia ohjeita lasten seksuaalikasvatukseen liittyvien kysymysten käsittelyyn perheiden kanssa. Opas toimii hyvänä työkaluna sosionomien arjessa, helpottaen perheiden tukemista ja lisäten heidän valmiuksiaan keskustella aiheesta sensitiivisesti ja ammattimaisesti. Aiheen valinta oli onnistunut, sillä lasten seksuaalikasvatus on ajankohtainen ja tärkeä teema, joka tukee varhaiskasvatuksen sosionomien työtä perheiden parissa. Opinnäytetyö vastasi konkreettiseen tarpeeseen ja saimme tuotettua käytännön läheisen oppaan, josta on varmasti hyötyä niin omassa kuin muiden varhaiskasvatuksen sosionomien työelämässä.

10.2 Eettisyys ja luotettavuus

Opinnäytetyön luotettavuuden ja eettisyyden varmistaminen on keskeistä opinnäytetyöprosessissa. Arene Ry:n ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettisissä suosituksissa kiinnitimme huomiota etenkin tietosuojaan, tutkimuseettisiin periaatteisiin sekä opinnäytetyöprosessin ohjauksen laatuun. Opinnäytetyöprosessissa tulee ohjaajan olla kannustamassa sekä tukemassa opiskelijaa (Arene 2020: 6). Käytössämme oli ohjaaja, joka opasti opinnäytetyötapaamisissa työn kehittämistä uudelle tasolle. Häneltä saimme erinomaisia ehdotuksia ja pohtimisen aiheita, jotta saisimme opinnäytetyöstä laadukkaamman. Ohjauksen laatu ja sen jatkuvuus vaikuttivat positiivisesti työn etenemiseen. Koimme saavuttavamme opinnäytetyön tavoitteet osittain juuri siksi, että saimme ohjaajaltamme apua esimerkiksi oppaan rakenteen ja sisältöjen suunnittelussa. Opinnäytetyön sanalliset sopimukset esimerkiksi ajankäytöstä ja työnjaosta tehtiin selkeästi heti prosessin alussa, mikä loi pohjan sujuvalle yhteistyölle (Arene 2020: 6).

Henkilötietojen käsittelyssä noudatimme tarkasti tietosuojaa koskevia ohjeistuksia. Teettämässämme kyselyssä päätimme, ettemme keräisi henkilötietoja lainkaan. Koska opinnäytetyömme aiheeseen ei liittynyt arkaluontoisten henkilötietojen käsittelyä, vältyimme monimutkaisilta tietosuojaan liittyviltä haasteilta. Kaikki käytetty materiaali perustui julkisiin lähteisiin, mikä vähensi riskiä tietosuojaan liittyviin ongelmiin. Lisäksi plagioinnintunnistusohjelma varmistaa, ettei työmme sisällä tekijänoikeusrikkomuksia.

Opinnäytetyömme sisältää ajankohtaisia ja luotettavia lähteitä, joka tuo luotettavuutta työhömme. Lähteemme tuki työmme teoreettista pohjaa. Opinnäytetyömme luotettavuuden kannalta tärkeä elementti oli laadukkaan lähdeaineiston käyttö ja viittausten tarkkuus. Kunnioitimme muiden julkaisuja viittaamalla niihin asianmukaisella tavalla. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023: 14.) Huolehdimme asianmukaisen ja yhteneväisen viittaustekniikan käytöstä sekä lähteiden merkitsemisestä.

10.3 Oppaan jatkokehittämisehdotukset ja hyödyntäminen

Ohjaajamme haastoi meidät pohtimaan myös oppaan jatkokehittämisideoita ja sen hyödyntämistä tulevaisuudessa. Vaikka opas on tehty varhaiskasvatuksen sosionomeille, sitä voi hyödyntää myös muut ammattilaiset, jotka työskentelevät lasten kanssa. Opas soveltuu käytettäväksi sekä yksilöllisesti että ryhmätoiminnassa ja sen jakaminen esimerkiksi työpaikoille tai koulutusmateriaalina tukee tiedon levittämistä ja seksuaalikasvatuksen merkityksen esille tuomista.

Jos opasta halutaan monipuolistaa, sen sisältöä voisi kääntää useille eri kielille, jotta se palvelisi eri kieltä puhuvia. CSAPE- hankkeessa on mukana useita maita, joten oppaan voisi kääntää muiden CSAPE-maiden äidinkielille. Sisältö voisi vastata eri ikätasoisten lasten seksuaalikasvatusta, ei pelkästään varhaiskasvatusikäisten. Tämän hetkistä opasta voisi kohdentaa paremmin juuri varhaiskasvatuksen kentälle ja varhaiskasvatuksen sosionomien tarpeisiin keräämällä heidän näkemyksiään ja toiveitaan esimerkiksi kyselyiden avulla. Oppaan sisältöä voisi myös jatkossa päivittää lisäämällä uusia vinkkejä ja hyödyllisiä materiaaleja, jotka tukevat ammattilaisten työskentelyä. Opas voisi olla hyödyllinen myös CSAPE:n järjestämillä luennoilla ja tapahtumissa, jolloin se toimisi samalla koulutusmateriaalina ja osana laajempaa kehitystyötä. Tämä lisäisi oppaan käyttöarvoa ja levittäisi seksuaalikasvatuksen tärkeyttä entistä laajemmin.

Lähteet

Arene 2020. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry.

Arosilta, Hanna-Mari 2019. Uimapukusääntö ei riitä – puhu lapselle suoraan pimpistä ja pippelistä, niin suojelet häntä seksuaaliväkivallalta. Hyvä Terveys digilehti.<https://www.hyvaterveys.fi/artikkeli/vanhemmuus/kasvatus/uimapukusaanto-ei-riita-puhu-lapselle-suoraan-pimpista-ja-pippelista>.Viitattu 6.9.2024.

Balter, Alice-Simone & Rhijn, Tricia van & Davies, Adam W.J. 2018. Equipping early childhood educators to support the development of sexuality in childhood: Identification of pre- and post-service training needs. The Canadian Journal of Human Sexuality. 27 (1). 33–42.

Bildjuschkin, Katariina & Ruuhilahti, Susanna 2008. Seksiä vaatteet päällä. Helsinki: Tammi.

Bildjuschkin, Katariina 2015. Seksuaalikasvatuksen tueksi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.julkari.fi/handle/10024/129742>. Viitattu 27.7.2024.

Bildjuschkin, Katariina 2022. Lasten ja nuorten seksuaalikasvatus vanhemmuuden näkökulmasta. Duodecim Terveyskirjasto. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00956>. Viitattu 25.7.2024.

Breuner, Cora C & Mattson, Gerri & Committee on Adolescence & Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health 2016. Sexual Education for Children and Adolescents. American Academy of Pediatrics. 138 (2). 1–11. Päivitetty 2022.

Cacciatore, Raisa & Korteniemi-Poikela, Erja 2019. Rakkaus, ilo, rohkeus: Seksuaalisuuden portaat. Helsinki: Minerva.

Cacciatore, Raisa & Porras, Kirsi & Kalland, Mirjam 2019. Turvallinen kehotunne- ja seksuaalikasvatus. Teoksessa Korpilahti, Ulla & Kettunen, Hanna & Nuotio, Erika & Jokela, Satu & Nummi, Vuokko Maria & Lillsunde, Pirjo (toim.). Väkivallaton lapsuus – toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025. Helsinki: Sosiaali-

ja terveysministeriö. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161899/STM_2019_27_J.pdf?sequence=4&isAllowed=y>. Viitattu 6.9.2024.

Council of Europe 2012. Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse. Council of Europe Publishing. <https://rm.coe.int/protection-of-children-against-sexual-exploitation-and-sexual-abuse/1680794e97>.Viitattu 10.9.2024.

CSAPE. Tietoa ja menetelmiä lasten seksuaalikasvatuksen tueksi Tehtäviä 5–11-vuotiaille lapsille. Pelastakaa Lapset Ry. <https://www.pelastakaalapset.fi/wp-content/uploads/2024/06/wp2_seksuaalikasvatusmateriaalia-5%E2%80%9311-vuotiaille.pdf>. Viitattu 10.10.2024.

Erikson, Erik H 1950. Lapsuus ja yhteiskunta. Gummerus.

Hyvä kysymys 2018b. Lapsi ja seksuaalisuus. Väestöliitto. <https://www.hyvakysymys.fi/artikkeli/lapsi-ja-seksuaalisuus/>. Viitattu 25.7.2024.

Hyvärinen, Matti & Suoninen, Eero & Vuori, Jaana 2021. Haastattelut. Teoksessa Jaana Vuori (toim.). Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/>.Viitattu 22.11.2024.

Ingman-Friberg, Susanne & Cacciatore, Raisa 2016. Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluiässä. Helsinki: Duodecim.

IPPF 2008. Sexual rights: an IPPF declaration. Lontoo: The International Planned Parenthood Federation. <https://www.ippf.org/sites/default/files/sexualrightsippfdeclaration_1.pdf>. Viitattu 12.9.2024.

Kangas, Jonna & Vlasov, Janniina & Fonsén, Elina & Heikka, Johanna 2018. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2 - Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry.

Klemetti, Reija & Raussi-Lehto, Eija 2016. Edistä, ehkäise ja vaikuta – Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014–2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tam-

pere.<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116162/THL_OPAS33_VERKKO9.3.2016.pdf?sequence=3&isAllowed=y>. Viitattu 12.9.2024.

Kostamo, Pipsa & Airaksinen, Tiina & Vilkka, Hanna 2022. Kirjoita itsesi asiantuntijaksi. Opas toiminnalliseen opinnäytetyöhön. E-kirja. Helsinki: Art House.

Koutroubas, Virginia & Galanakis, Michael 2022. Bandura´s social Learning Theory and Its Importance in the Organizational Psychology Context. Psychology research. David Publishing. 12 (6). 315-322.

Kurtuncu, Meltem & Akhan, Latife Utas & Tanir, Ibrahim Murat & Yildiz, Hicran 2015. The Sexual Development and Education of Preschool Children: Knowledge and Opinions from Doctors and Nurses. Sex Disabil 33. 207–221. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11195-015-9393-9>. Viitattu 13.7.2024.

Lajunen, Kaija & Ahl, Noora-Maria & Andell, Minna & Laakso, Marja-Leena & Ylenius-Lehtonen, Mirja 2019. Tunne- ja turvataitoja lapsille – perusteita ja periaatteita. Teoksessa Lajunen, Kaija & Andell, Minna & Ylenius-Lehtonen, Mirja. (toim.). Tunne- ja turvataitoja lapsille. Tunne- ja turvataitokasvatuksen oppimateriaali. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126027/Tunne-%20ja%20turvataitoja%20lapsille_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.Viitattu 20.9.2024.

Lajunen, Kaija & Andell, Minna & Jalava, Leena & Kemppainen, Kaija & Pakkanen, Marjo & Ylenius-Lehtonen, Mirja 2012. Turvataitoja lapsille. Turvataitokasvatuksen oppimateriaali. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tampere.<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90799/URN_ISBN_978-952-245-796-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 20.9.2024.

Leskisenoja, Eliisa 2019. Positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Santalahti.

Macblain, Sean 2022. Learning theories for early years practice. SAGE publications.

Nivala, Elina & Ryynänen, Sanna 2019. Sosiaalipedagogiikka. kohti inhimillisempää yhteiskuntaa. 3.painos. Gaudeamus.

Opetushallitus 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2014:96. 4. painos. <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf>. Viitattu 10.9.2024.

Opetushallitus 2022. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2022:2a 3. muutettu painos. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/varhaiskasvatussuunnitelman-perusteet-2022>. Viitattu 22.11.2024.

Pelastakaa Lapset Ry 2018. Lasten ja nuorten kokema seksuaalinen häirintä ja siihen liittyvä kiusaaminen digitaalisessa mediassa. <https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapset/main/2018/08/31131602/Sexting_raportti_web-002.pdf>. Viitattu 6.9.2024.

Pelastakaa Lapset Ry. Lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisy seksuaalikasvatuksen keinoin – hanke. CSAPE. <https://www.pelastakaalapset.fi/tyomme/mita-teemme/lasten-suojeleminen/nettivihje/nettivihjeen-toiminta/lapsiin-kohdistuvan-seksuaalivakivallan-ennaltaehkaisy-seksuaalikasvatuksen-keinoin-hanke/>. Viitattu 4.9.2024.

Salonen, Kari 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Puheenvuoroja 72. Turku: Turun Ammattikorkeakoulu.<https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/821112/isbn9789522163738.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.Viitattu 22.11.2024.

SOAMK 2023. Sosiaalialan ammattikorkeakoulutuksen kompetenssit. <https://www.sosiaalialanamkverkosto.fi/wp-content/uploads/2023/04/SOSIAALIALAN-AMMATTIKORKEAKOULUTUKSEN-KOMPETENSSIT-2023.pdf>. Viitattu 20.10.2024.

Spisak, Sanna 2015. Seksiä mediassa! Lasten ja nuorten mediakokemukset osaksi seksuaalikasvatusta. Teoksessa Bildjuschkin, Katariina (toim.). Seksuaalikasvatuksen tueksi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.julkari.fi/handle/10024/129742>. Viitattu 27.7.2024.

Talentia. Varhaiskasvatuksen sosionomi. Varhaiskasvatuksen sosionomin tehtävänkuva. <https://www.talentia.fi/nain-vaikutamme/talentia-vaikuttaa-varhaiskasvatuksessa/varhaiskasvatuksen-sosionomin-tehtavakuva/>. Viitattu 20.10.2024.

Tast, Eeva 2005. Sosionomin (AMK) osaamisprofiili varhaiskasvatuksessa ammattikorkeakoulun opettajien näkemänä. Ammattikasvatuksen lisensiaatintyö. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/96137/Sosionomin_AMK_osaamisprofiili.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 21.10.2024.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Lastensuojelun käsikirja. Lapsen osallisuus. Päivitetty 31.12.2024. <https://thl.fi/julkaisut/kasikirjat/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lapsen-osallisuus#otsikko2>. Viitattu 2.8.2024.

Tutkimuseettinen Neuvottelukunta 2023. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohje 2023. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2/2023. 1.painos. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. <https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf>. Viitattu 10.1.2025.

Varhaiskasvatuslaki 540/2018. Annettu Helsingissä 13.7.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540#Pidm46111189620320>. Viitattu 27.8.2024.

Vasta, Ross 2018. Kuusi teoriaa lapsen kehityksestä. Tallinna: United Press.

Vilkka, Hanna & Airaksinen, Tiina 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. 1.–2. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Virrankari, Lotta & Leemann, Lars 2022. Osallisuuden kokemus ja seksuaalinen häirintä: Kouluterveyskyselyn 2019 tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 13/2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/144051/URN_ISBN_978-952-343-837-8.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 6.9.2024.

Väestöliitto 2019. Seksuaalioikeudet. Väestötietosarja 29. Helsinki. <https://www.hyvakysymys.fi/uploads/2019/12/12839351-valmiswebseksuaalisuusoikeus_julkaisu_2019_sisus_web.pdf>. Viitattu 3.9.2024.

Väestöliitto 2020. Tue lapsen kehitystä-juliste. Ikätasoinen, lapsilähtöinen seksuaalikasvatus. <https://www.vaestoliitto.fi/ammattilaiset/lasten-kehotunnekasvatus/keho-ja-tunteet/lapsen-seksuaalisuus/>. Viitattu 20.9.2024.

WHO & BZgA 2010. Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80220/039844e2-c540-4e81-834e-6f11e0218246.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 25.7.2024.

Tiedosta turvaa – Opas varhaiskasvatuksen sosionomeille perheiden tukemiseen seksuaalikasvatuksessa

Lukijalle

Tämä opas on tarkoitettu sinulle varhaiskasvatuksen sosionomi. Oppaasta saat tietoa seksuaalikasvatuksesta, erilaisista menetelmistä toteuttaa sitä sekä vinkkejä perheiden kohtaamiseen ja puheeksiottoon.

Termejä:

Seksuaalisuus

Seksuaalisuus on laaja käsite. Se käsittää esimerkiksi seksuaalisen suuntautumisen, sukupuolen, sukupuoli-identiteetin, lisääntymisen, mielihyvän, erotiikan ja ihmissuhteet. Seksuaalisuus voi ilmetä ajatuksina, käyttäytymisenä, seksuaalisuuden harjoittamisena, haluina ja fantasioina. On hyvä muistaa, että seksuaalisuus ei ole vain seksuaalista toimintaa, vaan siihen liittyy myös fyysiset, sosiaaliset ja psykologiset tekijät.

Seksuaalioikeudet

Seksuaalioikeuksilla tarkoitetaan oikeuksia päättää omaan kehoon ja seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Niiden tarkoituksena on suojata yksilön oikeutta fyysiseen koskemattomuuteen, turvallisuuteen ja seksuaaliseen hyvinvointiin. Seksuaalioikeuksia on esimerkiksi oikeus määrätä omasta kehosta, oikeus ilmaista omaa seksuaalisuutta, oikeus tietoon seksuaalisuudesta sekä oikeus seksuaaliterveyspalveluihin.

1

Seksuaalikasvatus

Seksuaalikasvatus on seksuaalisuuden sosiaalisten, vuorovaikutteisten, fyysisten ja kognitiivisten näkökulmien oppimista. Sen tavoitteena on tukea ja suojata lasten seksuaalisuutta ja sen kehitystä. Seksuaalikasvatus pitää sisällään teemoja kuten seksuaalisuus, seksuaalioikeudet ja turvataitokasvatus.

Turvataitokasvatus

Turvataitokasvatuksen avulla vahvistetaan lapsen tunne- ja turvataitoja. Turvataitojen avulla edistetään lapsen turvallisuutta sekä itsearvostusta. Turvataitoihin kuuluu mm. kehon osiin tutustuminen ja niiden nimeäminen, suostumuksen antaminen ja turvattomien tilanteiden tunnistaminen. Turvataitokasvatus on osa seksuaalikasvatusta.

2

Mikä sitoo seksuaalikasvattamiseen?

Erilaiset sopimukset ja opetukseen liittyvät suunnitelmat ohjaavat seksuaalikasvatuksen antamista.

Seksuaalikasvatukseen ohjaa **varhaiskasvatussuunnitelma** sekä **perusopetuksen opetussuunnitelma**. Varhaiskasvatussuunnitelmassa mainitaan, että lasta tulee ohjata kunnioittamaan ja suojelemaan niin omaa kuin toistenkin kehoa sekä lapsen kiinnostusta seksuaalisuuteen ja ihmiskehoon tulee ohjata kunnioittavasti. Perusopetuksen opetussuunnitelman mukaan tulee seksuaalista kehitystä ja lisääntymistä käsitellä ikä- ja kehitystason mukaisesti sekä harjoitella tunnistamaan omia tarpeita, ajatuksia ja arvoja.

Euroopan neuvoston laatima **Lanzaroten sopimus** lasten suojelemisesta seksuaaliväkivaltaa vastaan ohjaa myös seksuaalikasvatuksen antamiseen. Sopimuksen osapuolten tulee varmistaa lapsille ikä- ja kehitystason mukaista tietoa seksuaaliväkivallasta ja keinoista suojautua siltä.

Myös **seksuaalioikeuksien** kautta voi perustella seksuaalikasvatuksen antamisen. Seksuaalioikeudet ovat ihmisoikeuksia ja niiden tavoitteena on, että jokaisella yksilöllä on oikeus päättää omaan kehoon ja omaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Seksuaalioikeuksia on muun muassa oikeus omaan seksuaalisuuteen, oikeus tiedon saamiseen seksuaalisuudesta, oikeus vaikuttaa, oikeus suojella itseään sekä tulla suojelluksi ja oikeus seksuaaliterveyspalveluihin. Seksuaalioikeuksien tavoitteena on suojella jokaisen oikeutta fyysiseen koskemattomuuteen, seksuaaliseen hyvinvointiin sekä turvallisuuteen. Seksuaalioikeuksin toteutuminen parantaa myös sukupuolten välistä tasa-arvoa.

Näiden avulla voit tarvittaessa perustella seksuaalikasvatuksen antamista ja sen tärkeyttä perheille!

Seksuaalisuus

Seksuaalisuus on iso osa ihmisyyttä jokaisessa elämänvaiheessa. Seksuaalisuus muotoutuu koko elämän ajan, joten se ei ole staattinen tai pysyvä vaan se voi muuttua elämän aikana. Seksuaalisuus on käsitteenä laaja, se kattaa alleen asioita kuten seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli, ihmissuhteet ja sen kuinka yksilö kokee itsensä ja ympäristönsä.

Seksuaalisuutta voi kokea ja ilmaista monilla eri tavoilla kuten, asenteilla, arvoilla ja uskomuksilla. Seksuaalisuuteen vaikuttaa fyysiset, sosiaaliset ja psykologiset tekijät, eikä se rajoitu vain seksuaaliseen toimintaan.

Nämä asiat liittyvät seksuaalisuuteen:

Lapsen seksuaalisuus on monimuotoinen prosessi, joka kehittää itsenäisyyttä, empatiaa ja kunnioitusta toisia kohtaan.

Lapsen seksuaalisuus

Seksuaalisuus ilmenee ja kehittyy jo varhaislapsuudessa, alkaen vauvaiästä. Lapset tutustuvat omaan kehoonsa, kokeilevat, mihin keho pystyy ja havainnoivat kehon toimintoja. Tämä varhaisen kehityksen vaihe luo perustan, jolle seksuaalisuus alkaa rakentua. Varhaiskasvatuksella on tässä asiassa merkittävä rooli, sillä se luo pohjan terveelle kehonkuvalle ja seksuaalisuudelle. Jos lapsi oppii arvostamaan ja kunnioittamaan omaa kehoaan jo varhaisessa vaiheessa, tämä myönteinen suhde voi jatkua aikuisikään asti.

Lapsen seksuaalisuus keskittyy pääosin tunteiden ja kehon tutkimiseen. Lapset ihmettelevät kehon toimintaa, tuntevat mielihyvää ja opettelevat sosiaalisia normeja. Tämä uteliaisuus ilmenee oman ja toisen kehon tutkailuna, ihastumisina ja tunteiden säätelyn harjoitteluna.
Varhaiskasvatuksessa lapset oppivat myös sosiaalisia sääntöjä ja vuorovaikutustaitoja, jotka auttavat heitä kehittämään suhteitaan toisiin ihmisiin.

Lapsen seksuaalikasvatus

Seksuaalikasvatuksella tarkoitetaan seksuaalisuuden eri ulottuvuuksien oppimista. Ulottuvuuksia on sosiaaliset, vuorovaikutteiset, fyysiset ja kognitiiviset ulottuvuudet. Seksuaalikasvatukseen kuuluu teemoja kuten seksuaalisuus, seksuaalioikeudet ja turvataitokasvatus. Pienten lasten seksuaalikasvatukseen kuuluu esimerkiksi tiedon antamista omasta kehosta ja kehon osista, tunteista, rajoista ja ihmisistä. Lapsen seksuaalikasvatukseen ei kuulu nuorten tai aikuisten teemat, kuten seksi. Seksuaalikasvatus pitää sisällään paljon muuta. Jokaiselle lapselle tulee antaa ikä-ja kehitystasoon sopivaa ja ajankohtaista seksuaalikasvatusta. Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on tukea ja suojella lasten seksuaalisuutta ja seksuaalisuuden kehittymistä. Seksuaalikasvatuksen avulla lapset saavat tietoa suostumuksesta, rajoista sekä turvataidoista, joiden avulla lapset oppivat tunnistamaan turvattomia tilanteita ja suojautumaan niiltä.

Lapsen huoltaja vastaa ensisijaisesti lapsen seksuaalikasvatuksesta. Seksuaalikasvatusta voi kuitenkin antaa virallinen tai epävirallinen taho. Virallisella taholla tarkoitetaan ammattilaisia ja epävirallisella taholla esimerkiksi vanhempia ja perheitä. Seksuaalikasvatuksen tulee olla tarvelähtöistä ja lapsen tulee olla siinä aktiivisessa roolissa. Seksuaalikasvatuksen tulee sitoutua lapsen sen hetkiseen tilanteeseen ja tarpeisiin. On myös tärkeää kohdata lapsi omana itsenään sekä tehdä seksuaalikasvatuksesta positiivinen ja voimaannuttava kokemus.

Pienten lasten seksuaalikasvatuksesta käytetään myös usein nimitystä kehotunnekasvatus.

7

Mitä se voi olla?

- Turvataitojen opettelu kaikissa ympäristöissä
- Kehon osat ja niiden nimeäminen
- Kehojen moninaisuuden tunteminen sekä kehopositiivisuus
- Sukupuolista, identiteetistä ja seksuaalisesta suuntautumisesta puhuminen
- Erilaisista ihmissuhteista ja perheistä oppiminen
- Erilaisten tunteiden opettelu, säätely ja ilmaisu
- Kosketuksen ja läheisyyden tuoma nautinto
- Omat rajat sekä muiden rajojen kunnioittaminen
- Mistä vauvat tulevat?

8

Peilaa itseäsi ammattilaisena

Varhaiskasvatuksen sosionomin ammatillisuus syntyy tiedosta, taidoista ja kyvystä kohdata perheitä sekä lapsia yksilöllisesti. Ammatillinen kasvu vaatii jatkuvaa reflektointia omista asenteista, arvoista ja toimintatavoista. Tämä aukeama auttaa sinua pysähtymään miettimään ja arvioimaan itseäsi seksuaalikasvattajana.
Peilaamalla itseäsi ammattilaisena voit paremmin tukea lapsia ja perheitä seksuaalikasvatuksessa. Reflektio ei ole pelkästään oman toiminnan arviointia, vaan se on myös keino kehittää työskentelytapojasi ja varmistaa, että toimit lapsen ja perheen parhaaksi.

Miten omat asenteeni vaikuttavat siihen, miten käsittelen seksuaalikasvatuksen teemoja?

Mitkä arvot ohjaavat työtäni seksuaalikasvattajana?

9

Käytännön harjoituksia

Tee ammatillinen SWOT-analyysi:
Laadi lista omista vahvuuksistasi (Strengths), heikkouksistasi (Weaknesses), mahdollisuuksista (Opportunities) ja uhkista (Threats) seksuaalikasvattajana. Tämä auttaa sinua tunnistamaan kehittymiskohteesi. Ja mikä parasta; ne ovat kirjoitettu ylös ja voit aina palata niihin takaisin.

Kirjaa kohtaamiskokemuksia
Valitse muutama seksuaalikasvatukseen liittyvä tilanne, jonka olet kohdannut työssäsi. Pohdi, mikä meni hyvin ja missä olisi parannettavaa.

Miten toimin tilanteissa, joissa perheiden näkemykset eroavat omista ammatillisista periaatteistani?

Miten varmistan, että lapsi ja perhe kokevat olonsa turvalliseksi ja kuulluksi?

10

Miten ja milloin voin puhua seksuaalikasvatuksen teemoista lapsen kanssa?

Seksuaalikasvatus on osa varhaiskasvatuksen arkea ja usein annatkin sitä huomaamattasi erilaisissa jokapäiväisissä tilanteissa. Esimerkiksi vessa- ja pukemishetket tarjoavat luontevia tilaisuuksia keskustella lapsen kehosta ja sen hyvinvoinnista ilman, että asiaa tarvitsee erityisesti korostaa. Seksuaalikasvatuksessa tärkeää on, että lapsi kokee olonsa turvalliseksi ja arvostetuksi ja ymmärtää, että hänen kysymyksiinsä ja pohdintoihinsa suhtaudutaan arvostavasti ja asiallisesti.

Varhaiskasvatusympäristössä seksuaalikasvatus tulee esiin luonnollisesti, mutta on hyvä pysähtyä miettimään, miten asiat toisit esille luonnollisesti. On myös hyvä pohtia, miten tuot asiat ikä- ja kehitystasoisesti ilmi. Jotta keskusteluista tulisi mahdollisimman luontevia ja lapselle ymmärrettäviä, alla on muutama käytännön vinkki vaikeampienkin aiheiden käsittelyyn.

Panosta arjen tilanteisiin
Seksuaalikasvatuksen ei tarvitse olla monimutkaista tai erillistä toimintaa/opetusta. Harvoin se onkaan varhaiskasvatuksessa. Hyödynnä arjen hetkiä, kuten pukemis- ja vessakäyntejä, luonnollisina tilaisuuksina puhua seksuaalikasvatuksen teemoista. Näin voit antaa kaikille lapsille samanaikaisesti tai yksilöllisesti tietoa jostakin aiheesta ilman sen suurempaa numeroa. Voit myös keksiä hauskoja tapoja oppia, kuten kehittelemällä oman laulun tuttuun säveleen, joka liittyy vaikkapa omiin rajoihin.

Aina ei tarvitse tietää vastausta
On täysin hyväksyttävää, ettet aina osaa vastata lapsen esittämiin kysymyksiin heti. Joskus saatat joutua pohtimaan hetken, miten asiaa parhaiten käsittelisit. Voit kertoa lapselle, ettet juuri nyt tiedä vastausta, mutta palaat asiaan myöhemmin. Tämä on arvokas tapa opettaa lapsille myös kärsivällisyyttä ja avoimuutta oppia uutta.

Huomioi lapsen ikä- ja kehitystaso
Kun puhut lapsen kanssa seksuaalikasvatuksen teemoista, pidä mielessä lapsen ikä- ja kehitystaso. Yritä selittää asiat lapselle ymmärrettävällä tavalla, huomioiden hänen jaksamisensa ja keskittymiskykynsä.

Käytä oikeita termejä, välttäen kiertoilmauksia
Kieli on avainasemassa, käytä oikeita termejä kuten pimppi ja pippeli. Vältä kiertoilmauksia kuten "uimapukualue" tai "vessasanat". Näin autat lapsia ymmärtämään kehonsa ja sen osat selkeästi ja avoimesti.

Tyydytä tiedonjano
Lapsilla on luontainen tiedonjano, ja he saattavat hakea vastauksia muualta, jos he eivät saa niitä sinulta. Vastaa heidän kysymyksiinsä rehellisesti ja suoraan, mutta muista, että kaikkea ei tarvitse kertoa kerralla. Riitää, että vastaat juuri siihen, mitä lapsi kysyy. Jos et tiedä, miten vastata, voit aina luvata palata asiaan myöhemmin. Tämä luo turvallisen ja avoimen ilmapiirin, jotta lapsi uskaltaa tulla kysymään asioita jatkossakin.

Käytännön ohjeet ja vinkit

Keskustelut ja ohjaus
Tarjoa perheille mahdollisuus keskustella lapsen seksuaalikasvatukseen liittyvistä teemoista avoimesti ja turvallisesti. Keskustelut voivat käsitellä vanhempien huolenaiheita, kysymyksiä siitä, miten ja milloin eri asioita voi ottaa esille lapsen kanssa, sekä lapsen kehityksen eri vaiheisiin liittyviä seksuaalisuuden ilmentymiä.
Ikä- ja kehitystasoon sopivan tiedon antaminen
Lapsen seksuaalisuus kehittyy ikätasoisesti, joten tue ja keskustele vanhempien kanssa, jotta he ymmärtäisivät, mitä odottaa lapsen eri kehitysvaiheissa. Voit auttaa vanhempia tarjoamaan lapselle oikeanlaista tietoa ja toimintamalleja, jotka tukevat lapsen hyvinvointia ja tervettä seksuaalisuuden kehitystä. Lapselle ei tarjota tietoa, joka ei ole hänen ikäiselleen sopivaa.
Arvojen ja normien yhdessä pohtiminen.
Tarjoa neutraali näkökulma ja tue perheitä käsittelemään seksuaalisuuteen liittyviä arvoja ja kulttuurisia normeja lapsen edun mukaisesti.
Turvallisen kotiympäristön luominen
Kannusta perheitä luomaan kotiympäristö, jossa lapset ja vanhemmat voivat käydä avointa ja rehellistä keskustelua seksuaalisuudesta. Voit tukea vanhempia luomaan turvallisen tilan, jossa lapsi uskaltaa ilmaista omia ajatuksia ja kysyä vanhemmilta ilman tuomitsemisen pelkoa.
Seksuaalioikeuksien tukeminen ja turvallisuuden edistäminen
Tarjoa tietoa lapsen seksuaalioikeuksista ja auta vanhempia tunnistamaan, miten he voivat edistää lapsen turvallisuutta esimerkiksi tunnistamalla kehon omat rajat ja opettamalla, kuinka puhua avoimesti epämiellyttävistä tilanteista
Lapsella oikeus tietoon, joka suojelee
Korosta vanhemmille, että lapsella on oikeus tietoon. Seksuaalikasvatuksen tarjoaminen ei lisää lapsen riskikäyttäytymistä vaan päinvastoin; tieto suojelee lasta ja samalla myös muita ympärillä olevia.

Miten perustelen seksuaalikasvatuksen tärkeyttä vanhemmille?

Ymmärrä itse seksuaalikasvatuksen tärkeys
Kun ymmärrät itse asian merkityksen lapsen kehitykselle ja hyvinvoinnille, motivaatiosi tarttua aiheeseen kasvaa.
Valmistaudu keskusteluun
Kun tiedät, mistä ja miten puhua, keskustelu on helpompaa. Seksuaalisuuden teemoihin liittyvä sanasto ja ilmaisut voivat tuntua aluksi hankalalta, mutta puhumista ja asioiden sanoittamista voi harjoitella yksin tai kollegan kanssa.
Valitse sanat huolellisesti
Ennakoi mahdollisia tilanteita, joita voi tulla eteesi. Mieti, millaisia kysymyksiä huoltajat voivat sinulta kysyä ja miten vastaat niihin.
Kuuntele ja ole läsnä, älä tuomitse
Kuuntele rauhassa, mitä huoltajilla on sanottavaa ja ole ymmärtäväinen. On tärkeää luoda luottamuksellinen ilmapiiri, jossa huoltaja voi ilmaista pelkonsa ja epävarmuutensa.
Tutkimustulokset
Korosta, että seksuaalikasvatus on tutkimusten mukaan tärkeä keino ehkäistä lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa ja auttaa lasta tunnistamaan epämiellyttäviä tilanteita.

Huomioi eri kulttuurit, arvot ja normit!

Perheiden tukeminen

Perheiden tukeminen seksuaalikasvatuksessa on tärkeää, sillä se luo pohjan lasten terveelle kehitykselle ja hyvinvoinnille. Sinulla on merkittävä rooli tarjota tukea perheille monissa kasvatukseen liittyvissä asioissa ja kysymyksissä liittyen seksuaalikasvatukseen. Monet vanhemmat saattavat kokea aiheen haastavana, ja usein heillä voi tulla tunne, etteivät osaa tuoda oikealla tavalla asioita esille tai aiheen käsittely lasten kanssa ei tunnu luontevalta. Juuri tämänkaltaisten tilanteiden takia sinä olet perheiden tukena. Voit tarjota asiantuntemusta ja konkreettisia työkaluja, joilla vanhemmat voivat lähestyä aihetta turvallisesti ja luottavaisin mielin.

Miten huomioit perheet, joiden kanssa sinulla ei ole yhteistä kieltä?

Työssä kohtaamme usein vanhempia, ketkä eivät puhu suomea/ruotsia/englantia. On tärkeää hyödyntää tulkkeja tai käännöspalveluita, jotta tärkeä tieto saadaan välitettyä. Etenkin visuaalisten materiaalien, kuten kuvakorttien ja yksinkertaisten infograafien käyttö on suositeltavaa. Näiden käyttö helpottaa aiheesta informointia ja vuorovaikutusta. On tärkeää varmistaa, että jokainen perhe tuntee itsensä kuulluksi ja arvotetuksi kielimuurista huolimatta.

Miten tuet perheitä eri uskomus- ja kulttuuritaustoista?

Työskentely eri uskomus- ja kulttuuritaustoista tulevien perheiden kanssa vaatii herkkyyttä ja kunnioitusta heidän arvojaan ja uskomuksiaan kohtaan. On tärkeää luoda avoin ja turvallinen tila keskustelulle, jossa voidaan molemmin puolin jakaa ajatuksia ja jakaa kysymyksiä seksuaalikasvatuksesta. Monelle eri kulttuurista tuleville voi olla hankalaa lähestyä seksuaalikasvatusta erilaisten kulttuuristen arvojen tai normien takia.

Tarjoamalla tietoa ja tukea varmista, että perheet eri taustoista pystyvät käsittelemään seksuaalikasvatusta lapsen edun mukaisesti: turvallisesti ja asiallisesti, riippumatta heidän kulttuurisista taustoistaan. Asiantuntemuksesi avulla vanhemmat voivat tuntea olonsa varmemmaksi ja valmistautua vastaamaan lastensa kysymyksiin sekä tukemaan heidän tervettä kehitystään.

Oppaassa käytetyt lähteet

Council of Europe Convention. 2012. Protection of children against sexual explotation and sexual abuse. <https://rm.coe.int/protection-of-children-against-sexual-exploitation-and-sexual-abuse/1680794e97>. Viitattu 10.10.2024.

Hyvä kysymys. 2018b. Lapsi ja seksuaalisuus. Väestöliitto. <https://www.hyvakysymys.fi/artikkeli/lapsi-ja-seksuaalisuus/>. Viitattu 13.10.2024.

Ilmonen, Kamomilla & Korhonen, Elina & Lipsanen, Laura & Kaukoranta, Riikka & Kotiranta, Sanna. 2019. Seksuaalioikeudet. Väestöliitto. Helsinki. <https://www.hyvakysymys.fi/uploads/2019/12/12839351-valmiswebseksuaalisuusoikeus_julkaisu_2019_sisus_web.pdf>. Viitattu 12.10.2024

Klemetti, Reija & Raussi-Lehto, Eija. 2016. Edistä, ehkäise ja vaikuta – Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014–2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere. (22). <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116162/THL_OPAS33_VERKKO9.3.2016.pdf?sequence=3&isAllowed=y> Viitattu 17.10.2024.

Lajunen, Kaija & Andell, Minna & Jalava, Leena & Kemppainen, Kaija & Pakkanen, Marjo & Ylenius-Lehtonen, Mirja. 2016. Turvataitoja lapsille. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tampere. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90799/URN_ISBN_978-952-245-796-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 4.10.2024

Lajunen, Kaija & Andell, Minna & Ylenius-Lehtonen, Mirja 2019. Tunne- ja turvataitoja lapsille. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. 2. Korjattu painos <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126027/Tunne-%20ja%20turvataitoja%20lapsille_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 16.10.2024.

Mielenterveystalo. Mitä seksuaalisuus on? <https://www.mielenterveystalo.fi/fi/omahoito/seksuaalisuuden-omahoito-ohjelma/mita-seksuaalisuus>. Viitattu 5.10.2024.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. 2014. Opetushallitus. Helsinki. <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf>. Viitattu 18.10.2024

Pelastakaa Lapset. Tietoja ja menetelmiä lasten seksuaalikasvatuksen tueksi. Tehtäviä 5-11-vuotiaille lapsille. <https://www.pelastakaalapset.fi/wp-content/uploads/2024/06/wp2_seksuaalikasvatusmateriaalia-5%E2%80%9311-vuotiaille.pdf>. Viitattu 19.10.2024.

Tasa, Janita & Ikonen, Maija. Pelastakaa Lapset 2024. Tietoa ja menetelmiä lasten seksuaalikasvatuksen tueksi. Julkaisematon lähde. Viitattu 18.10.2024.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Seksuaalisuuden ja sukupuolen sanasto. Päivitetty 7.12.2023. <https://thl.fi/aiheet/lapset-nuoret-ja-perheet/kehittyvat-kaytannot/seksuaalisuus-puheeksi/seksuaalisuuden-ja-sukupuolen-sanasto>. Viitattu 12.10.2024.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2022. Opetushallitus. Turenki. <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/varhaiskasvatussuunnitelman-perusteet-2022>. Viitattu 8.10.2024.

Väestöliitto. Seksuaalikasvatus. <https://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/seksuaalikasvatus/>. Viitattu 6.10.2024

WHO. 2010. Standards for sexuality education in Europe. <https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/BZgA_Standards_English.pdf>. Viitattu 19.10.2024.

Kuvat: Canva. Magic Media.

Kiitos mielenkiinnostasi!

Tämä opas on tehty osana Metropolian varhaiskasvatuksen sosionomitutkinnon opinnäytetyötä sekä yhteistyössä Pelastakaa Lapset Ry:n CSAPE-hankkeen kanssa.

Kirjoittajat: Anni Lehtikankare ja Anni Putila
2024

Metropolia
University of Applied Sciences